

Varga Péter

De testamento militis

(A katonák végrendeletéről-forráselemzés)

I.

Bevezetés

1. A római öröklési jog sajátos szelete a katonák végrendeletére vonatkozó kázusok összessége, amely a Digesta 29. könyvének 1. fejezetében található. A kázusok összevetéséből két következtetés vonható le, az egyik, hogy a katonák alakszerűségektől mentesen, szóban végrendelkeztek és ez a végrendelet a katonai státusuk megszűnésétől számított 1 évig volt érvényben. A másik, hogy a katona végakarata még teljesebben juthatott érvényre mint általában az örökhagyó akarata. Találhatunk több olyan konkrét esetet is, amikor az általános szabályok szerint készített végrendelet, valamilyen ok miatt megdőlt, de a katonai végrendelet nem. Azaz a favor testamenti elve még teljesebben érvényesült, mint a civilek végrendeleteinél. Ezt igazolja Papinianus az alábbiakban:

.....*quoniam voluntas quoque militis testamentum est. (D.29.1.34.2.-Papinianus)*

Azaz a katona akarata maga a katona végrendelete. Annak, hogy a katonai végrendelet két, ilyen komoly kedvezményt élvezett az általános szabályok szerint készített végrendelettel szemben praktikus és jogpolitikai indokai voltak. A rómaiak praktikusán mellőzték a végrendelet szigorú alakosságait a katonák esetében, hiszen a legtöbb esetben mód és idő sincs a harc hevében, vagy a táborban mostoha körülmények között a végrendeletet írásban elkészíteni és 7 felserdült férfi tanút előkeríteni. Annak pedig, hogy a katonai végrendelet olyan esetekben is érvényes maradt, amikor az általános szabályok szerint készített nem, az a jogpolitikai indoka, hogy a katonáskodás az állam érdekében végzett, veszélyes tevékenység, ezért célszerű e tevékenység fontosságának elismeréseképpen az állam részéről olyan esetekben is biztosítani a katona utolsó akaratának érvényesülését, amikor az egyébként nem volna lehetséges. Ez beletartozott a katonáskodás fejében az állam által nyújtott kedvezmények körébe. Ha már a katona az állam érdekében kockáztatja életét, akkor legalább biztos lehessen abban, hogy halála esetén végakarata az általános szabályoknál szűkebb kivételektől eltekintve, maradéktalanul érvényre juthasson, erre maga Ulpianus is hivatkozik az egyik rescriptumot idézve:

“ *Cum in notitiam meam prolatum sit subinde testamenta a commilitonibus relicta proferi, quae possint in controversiam deduci, si ad diligentiam legum revocentur et observantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones simplicitati eorum consulendum existimavi, ut quoquomodo testati*

fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta quo modo volent, faciant quo modo poterint sufficiatque at bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris.” (D.29.1.1.-Ulpianus)

“ Azt javasolták hogy nyissam meg szívemet a derék, kiváló és leghűségesebb katonáinknak az általuk készített végrendeletek érdekében, amelyek vitatottá váltak a jog gondos előírásai folytán. Úgy vélem, hogy gondoskodni kell a jogban járatlanokról, hogy olyan végrendeletet készíthessenek, amelybe akaratauk belefoglaltatható. Ezért hagyni kell őket, hogy olyan végrendeletet készíthessenek, amelyet kívánnak, hagyni kell őket, hogy úgy csinálhassák, ahogy tudják és a végrendelkező pusztá akarata érvényesülhessen vagyona felosztásánál.”¹ Ugyancsak a katonákat megillető kedvezmény fenntartása mellett érvel Marcianus is:

Tractabatur, an tale aliquid et in paganorum testamentis indulgendum esset: et placet non sine distinctione hoc fieri, sed, si quidem vivo testatore et sciente decessissent, nihil novi statuendum, si autem ignorante aut post mortem eius, omnimodo subveniendum. (D.29.1.14.-Marcianus)

Meggondolandó, hogy kell-e adni ennyi kedvezményt a polgárok végrendeleténél is, szerintem a különbségtétel feltartandó, de ha ők a végrendelkező életében meghalnak és a végrendelkező erről tudott, akkor nem kell újra rendelkeznie, de ha nem tudott róla, vagy a halála után haltak meg, akkor bizonyosan valami megoldást kell találni.

Marcianus töredékének első gondolata egyértelmű szerinte is fenn kell tartani a katonai végrendelet privilegizált formáját. Némi fejtörésre ad okot a töredék további része. Feltehetőleg a katona örökösire vonatkozik a gondolatsor. Ha az örökösök a végrendelkező életében meghalnak akkor nem kell új végrendeletet készíteni mondja a jogtudós. Pedig ebben az esetben a végrendelet megdől. De mivel a végrendelkező tud a végrendeleti örökösök haláláról, ezért ha nem készít újat, akkor a törvényes öröklés szabályai érvényesülnek, itt nincs gond, mert az örökhagyó akarata mindenféleképpen érvényesülni fog. Probléma akkor van, ha az örökhagyó nem tud a végrendeleti örökösök haláláról, vagy már az ő halála után haltak meg, anélkül, hogy az örökséget megszerezték volna, ugyanis ha már megszerezték, akkor nincs gond, mert az ő örökösök fogják örökölni. Ha a végrendeleti örökösök haláláról az örökhagyó nem tud, vagy már az örökhagyó halála után haltak meg, akkor valami megoldást kell találni, hogy a végrendelkező akarata érvényesülhessen. A megoldásról már a forrás nem szól, de lehetőség van pl: helyettes örökösnevezésre, ezzel elhárítható az az eset, hogy a végrendelet utólagosan megdőljön az örökösök halála miatt.

2. Mivel Róma története során számos háborút vívott és a légióknak mindig is fontos szerep jutott a birodalom történetének alakításában, így érthető, hogy több különleges tényállású jogesetet találunk a Digesta ezen fejezetében.

A szerző a kázusokat tartalmuk szerint csoportosítva tárgyalja az egyes fejezetekben, így a katonák végrendelkezési és öröklési képességére vonatkozókat, a katonák utáni

¹ Ugyanezen a véleményen van Gaius is: A katonák végrendelet rendelkezésinél mindennek a pontos betartásánagy fokú tájékozatlanságuk miatt- a császárok rendeleteikkel elengedték. Ugyanis még ha nem is alkalmaztak törvényes számban tanukat, sem a vagyonukat nem adták el, sem nem nuncupáltak végrendeletet, mégis minden további nélkül elfogadhatóan végrendelkeznek. (Gai. 2.109.). Majd szintén ezt erősíti meg Iustinianus is (Inst.2.11.).

öröklésre, a katonai végrendelet személyi és időbeli hatályára, speciális szabályaira, érvénytelenségére vonatkozókat, a fiókvégrendeletre és a helyettes örökösre vonatkozókat.

II.

A katonák végrendelezési és öröklési képessége

1. Rómában a katonákat nem mindig illette meg a korlátlan végrendelezési jog az első aki ezt biztosította nekik Ulpianus szerint Ceasar volt:

Militibus liberam testamenti factionem primus quidem divus Julius Ceasar concessit: sed ea concessio temporalis erat postea vero primus divus Titus dedit : post hoc Domitianus: postea divus Nerva plenissimam indulgentiam in milites contulit: eamque et Traianus secutus est et exinde mandatis inseri coepit capot tale. (D.29.1.1.-Ulpianus)

De a Ceasar által megadott kedvezmény átmeneti volt . Azonban később Titus adta meg elsőnek, majd utána Domitianus² és Nerva is megadta a legteljesebb kedvezményt a katonáknak. Traianus is folytatta ezt és ettől fogva bekerült egy ilyen jellegű rendelkezés a császári közigazgatási rendeletekbe. Ceasart megelőzően a katonák a hadrakelt sereg előtt végrendelezhettek, ez volt a katonai végrendelet ősi formája.³ Ekkor még a végrendelezés nem magánügy, hanem az egész közösséget érintő közügy volt. Békeidőben a comitia calatan, a polgárok összessége előtt, háborúban pedig az egész sereg előtt lehetett végrendelezni. Először ezt Ceasar⁴ biztosította nekik és a végrendelet elkészítését magánüggé is tette ezzel. A szöveg szerinti korlátlan végrendelezési jog, azt jelentette, hogy minden alakiságtól mentesen, kötetlen formában rendelkezhettek haláluk esetére vagyonukról. A császárkorban ez a privilégium Titustól illette meg őket, de a császári rendeleteknek csak Traianustól lett állandó eleme. Titus e mellett a kedvezmények egész új sorát hozta be.⁵ Nem véletlen,

² Suetonius szerint Domitianus kiutalt még egy negyedik zsoldot a katonáknak 3-3 arany formájában. Suet.Domit.7.3.

³ Gaius szerint kezdetben két végrendeleti forma volt a comitia calata és a csatasor előtt tett végrendelet. Az előbbi a békeidőben, az utóbbi a háborús időkből tett végrendelet volt. (Gai. 2.101). De utóbb mindkettő kiment a szokásból (Gai. 2.103.) Hasonlóan nyilatkozik az elmúlt idők végrendeleti formáiról Iustinianus is (Inst.2.10.1.) Pólay E: A római végrendelet eredete Jur. et. Pol. Szeged, 1956. 38 p. Schulz: Classical Roman Law Oxford 1951. 435.p.

⁴ Guarino o.c. 360 ss. az irodalom nagy többségének véleményétől eltérően Ceasar időleges engedményét egy glosszátor művének tekinti és fenntartja azt a véleményét, hogy csak Titus vezette be a libera testamenti factio-t a katonák javára nekik tett engedményként. Vitatható ez az álláspont, Suetonius ugyanis azt írja, hogy Ceasar a katonákat nem csapatgyűlés előtt, hanem hízelgő modorban bajtársaknak nevezte, s annyira gondot viselt rájuk, hogy aranyozott és ezüsttel díszített fegyvereket adományozott nekik egyrészt a szépségükért, másrészt azért, hogy a csatában attól tartva, hogy elveszítik azokat bátrabban harcoljanak. Suet. Caes.67.3. Látható, hogy Ceasar szerette katonáit és biztos, hogy a szabad végrendelezés jogát is megadta nekik, ez legalább annyira ösztönző lehetett a harcban, mint egy aranyozott fegyver.

⁵ V.S. Ussani: Il “testamentum militis” nell’eta di Nerva e Traiano, Sodalitas Napoli 1984 1385 p. Titus egyetlen rendeletben minden régi kiváltságot megerősített Suet.Titus 8.1.

hogy ez a jog véglegesen Traianustól lett a rescriptumok állandó eleme, hiszen Nerva egy tábornokot adoptált és tette utódjává.⁶

Ulpianus pedig felteszi a kérdést, hogy mi van akkor ha a katona az általános szabályok szerint akar végrendekezni, de meghal mielőtt megtehetné?

Si miles, qui destinaverat communi iure testari, ante defecerit quam testaretur? Pomponius dubitat. sed cur non in milite diversum probet? neque enim qui voluit iure communi testari, statim beneficio militari renuntiavit, nec credendus est, quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia, sed magis utroque genere voluisse propter fortuitos casus: quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenti faciunt prescripturam, adicere velle hoc etiam vice codicillorum valere. quicquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse, nam secundum nostram sententiam etiam divus Marcus rescripsit. (D.29.1.3.-Ulpianus)

Pomponius ezt vitatja, vajon miért, kérdezi a jogtudós, hiszen nincsenek eltérő szabályok a katonák esetére? Ha valaki az általános szabályok szerint végrendekezni, attól még nincs megvonva tőle a katonákat megillető kedvezmény, kivéve ha valaki azért választja ezt a végrendeletet, hogy megtámadhassa saját jogát. De nagyobb a hibázás lehetősége, ha valaki kétféleképpen készíti el a végrendeletét. A legtöbb polgár írásbeli végrendeletet készít, ha valamit később akar hozzáteheti fiókvégrendelettel. Marcussal egyezően szerintünk a végrendelet nem teljes, ha nincs fiókvégrendelet.

Ulpianus tehát vitába száll Pomponius kételkedésével és azt mondja, hogy ha a katona az általános szabályok szerint végrendekezni, attól még a kedvezmény megilleti, kivéve ha a privilégiumot csalárd célra akarja használni, azaz a kedvezménnyel vissza akar élni. Nagyobb a veszélye érvénytelen végrendelet készítésének, ha két féle készül. A jogtudós szerint a leggyakrabban a polgárok írásbeli végrendeletet készítenek és utólag fiókvégrendeletet fűznek hozzá. Ez valószínűleg annyira gyakorlattá vált, hogy a jogtudósnak is az a véleménye, hogy az örökhagyó végakarata akkor teljes, ha fiókvégrendelet is van.⁷

Aki katona az katonai végrendeletet készíthet még ha valamilyen fogyatékosága van akkor is, ezt mutatja egy, szintén Ulpianustól származó fragmentum:

Iure militari surdum et mutum testamentum facere posse ante causariam missionem in numeris manentem placet. (D.29.1.4.-Ulpianus)

A katonai jog szerint a süket és a néma is tehet végrendeletet, amíg alkalmatlanság címén el nem bocsájtják a hadseregből⁸. Nyilvánvaló, hogy a süket és a néma, ha katona volt, akkor ő is kötetlenül, alakszerűségektől mentesen végrendekezhetett, valójában

⁶ im. 1390 p.

⁷ A iustinianusi tankönyv szerint Augustus kora előtt a fiókvégrendelet nem volt ismeretes. Először Lucius Lentulus készített ilyet, amelyben a császártól hitbizomány megadását kérte. Augustus összehívta a jogtudósokat, köztük Trebatium, aki a fiókvégrendelet hasznosságát mellett érvelt. Amikor már Labeo is készített ilyet, már senki sem vonta kétségbe annak érvényességét. (Inst.2.25.)

⁸ A iustinianusi tankönyv szerint a néma és süket ember nem tehet minden esetben végrendeletet. (Inst.2.12.2.) Egyértelmű, hogy végrendekezési képességük nem általános, de katonai végrendeletet tehettek.

azonban végrendeletet alkotni csak írásban volt képes, hiszen szóbeli végrendeletet nem volt képes tenni.

Szintén Ulpianus mondja, hogy az a személy, aki az ellenség fogságába esett nem végrendelezhet:

Facere testamentum hostium potitus nec iure militari potest. (D.29.1.10.-Ulpianus)

Ha ezt az esetet összevetjük a fictio legis Corneliae-vel látható, hogy a két eset között az a nagy különbség megvan, hogy a fictio legis Corneliae esetében a katona még szabad emberként végrendelezett majd hadifogságba esett és ott meghalt. Ilyenkor a jog úgy tekintette, mint aki élete utolsó szabad pillanatában halt meg, míg jelen jogesetnél márcsak legfeljebb rabszolgaként végrendelezhetett volna. A rabszolgák pedig dolgok.⁹ Ugyancsak Ulpianustól származik a következő fragmentum, amelyből kiderül, hogy a katonai bűncselekmény alapján elítéltek a katonai jog alapján készíthetnek végrendeletet:

Ex militari delicto capite damnatis testamentum facere licet super bonis dumtaxat castrensibus: sed utrum iure militari an iure communi quaeritur. magis autem est, ut iure militari eis testandum sit: nam cum ei quasi militi tribuatur ius testandi consequens erit dicere iure militari ei testandum. quod ita intellegi oportet, si non sacramenti fides rupta sit. (D.29.1.11.-Ulpianus)

A jogtudós felveti a kérdést, hogy miért a katonai jog alapján és miért nem a civiljog alapján, azért mert a katonai jog alapján szerezte a végrendelezési jogot, ennek következtében a katonai jog szerint végrendelezhet, amely a méltányosságon és nem az eskü kötőerején alapszik. Tehát a katonai bűncselekmény miatt halálra ítélték bár megszegték katonai esküjüket, de a méltányosság szerint joguk van katonai végrendeletet készíteni. A jogtudós szerint a végrendelezési joguk nem alapulhat az esküjükön, mert azt megszegték, hanem csak a méltányosságon.

Majd azt mondja, hogy a bizonytalan státuszú katona végrendelete érvényes, még akkor is, ha a katona apja él:

Si miles incertus, an sui iuris sit, testamentum fecerit, in ea conditione est testamentum eius, ut valeat: nam et si incertus, an pater suus vivat, testamentum fecerit, testamentum eius valebit. (D.29.1.11.1.-Ulpianus)

Ha a katona esetében vitatott, hogy önjogú, vagy hatalomalatti végrendelete akkor is érvényes, ha az apja él. Ez azért van így, mert a katonáskodással szerzett vagyonról a hatalomalatti is szabadon végrendelezhet. Tehát a katonáskodással szerzett vagyon esetében mindegy, hogy a katona önjogú, vagy hatalomalatti, mert arról minden esetben szabadon végrendelezhet.

Ha a hatalomalatti nem tudja, hogy az apja meghalt, a katonai szolgálattal szerzett vagyonáról végrendelezhet, de ez a joga nem terjed ki az apja vagyónára, csak a katonáskodással szerzetre:

⁹ Ugyanezen az állásponton van a iustinianusi tankönyv is (Inst.2.12.5.)

Si filius familias ignorans patrem suum decessisse de castrensi peculio in militia testatus sit, non pertinebunt ad heredem euis patris bona, sed sola castrensia:
(D.29.1.11.2.-Ulpianus)

Ha a hatalomalatti abban a tudatban van, hogy az apja él, akkor végrendelete nem terjedhet ki az apjától örökölt vagyona, mert az akarata erre nem irányulhatott, csak a katonáskodással szerzett vagyona, mert arról minden körülmények között végrendelkezhet. Sőt azt kell mondanunk, hogy a szabad végrendelkezés joga a hatalomalattit csak a katonáskodással szerzett vagyona illette meg. Ha erről nem végrendelkezett akkor azt a paterfamiliasa örökölte.¹⁰

2. A katonák nem csak végrendelkezési képességgel, hanem öröklési képességgel is rendelkeztek. Erre utal Ulpianus a következő töredéssel:

Milites etiam his, qui heredes exstiterunt, possunt substituere in his dumtaxat, quae sunt ex testamento eorum consecuti. (D.29.1.5.-Ulpianus)

A katonák lehettek örökösök és helyettes örökösök is végrendelet alapján, azaz közvetlenül kinevezhetőek voltak örökösnek, vagy egy örökös helyett, annak kiesése esetén helyettes örökösnek is végrendelet alapján. Majd így folytatja:

Si miles unum ex fundo heredem scripserit, creditum quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisset: miles enim pro parte testatus potest decedere, pro parte intestatus. (D.29.1.6.-Ulpianus)

Ha egy katonát örökössé neveznek a telek egy részére és a maradványt az örökhagyó halála folytán adósság fejében törvényes öröklés jogcímén megszerzi, akkor ő részben törvényes részben végrendeleti örökös. Tehát újra csak megerősíti, hogy katona örökölhét végrendelet alapján, de törvényes örökös is lehet. Tehát a katonáskodással szerzett vagyonnál a végrendeleti és a törvényes öröklés nem zárta ki egymást.¹¹ Azonban a forráspéldánál a katona nem törvényes örökös, hanem hagyatéki hitelező, hiszen a fél hagyatékot adósság fejében szerzi meg. Tehát a forrás valójában nemcsak azt igazolja, hogy a katonák örökösök lehettek, hanem azt is, hogy hagyatéki hitelezők is.

Gaius a katonák, mint örököstársak örökléséről az alábbiakat mondja:

Si certarum rerum heredes instituerit miles, veluti alium urbanorum praediorum, alium rusticorum, alium ceterarum rerum, valebit institutio perindeque habebitur, atque si sine partibus heredes eos instituisset resque omnes suas per praeceptionem cuique legando distribuisset. (D. 29.1.17.-Gaius)

Ha a katonák meghatározott dolgot, vagy más városi telki szolgálmat, vagy kültelki szolgálmat, vagy több dolgot örökölnék érvényesen és köztük a részek nincsenek

¹⁰ Egyértelműen ezt fogalmazza meg a iustinianusi tankönyv is. (Inst. 2.12.)

¹¹ Jogunk nem engedi meg, hogy a nem katonai szolgálattal szerzett vagyona egyszerre legyen végrendeleti és törvényes öröklés. (D.50.17.7.-Pomponius). Ha valaki a fele vagyona nevez egyetlen örököst, ez a fele rész magában fogja foglalni az egész hagyatékot, mert ugyanaz a személy nem halhat meg részben végrendelet hátrahagyásával, részben végrendelet nélkül, kivéve a katonát, akinek végrendelkezésénél csupán akaratát nézzük. (Inst.2.14.5.)

pontosan meghatározva, mindenki a saját részét, úgy öröklí, mint az előhagyománynál. Ez azt jelenti, hogy a katonák a hagyományok kiadásánál a többi örököszt megelőzik ugyanúgy, mint az előhagyományos az örökösöket.

3. Összefoglalva a katonák öröklési és végrendekezési képességéről írtakat elmondható, hogy a katonák először Ceasartól kapták meg a formaságoktól mentes végrendekezés jogát, több átmeneti időszak után Traianustól lett a rescriptumok állandó eleme. Minden katonát megilletett ez a jog, még a fogyatékos is, amíg katona volt, de nem illette meg a hadifogságba esettet.

A katonákat a formaságoktól mentes végrendekezési jog akként illette meg, hogy ha önjogú volt akkor a teljes vagyonáról végrendekezhetett a katonai jog szerint, ha hatalomalatti volt, akkor csak a katonáskodással szerzett vagyonról.

A peculium castrensénél a végrendeleti és a törvényes öröklés nem zárta ki egymást, úgymint az egyéb hagyatéknál. A katonák öröklési képessége azonos volt a civilekével.

III.

A katonák utáni öröklés

1. A katonák után öröklésre nagyjából ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a civilek utánira, de annyi különbség még is csak van, hogy peregrinusokat és latinusokat is nevezhettek örökösül, vagy azoknak hagyományozhattak.¹²

Ide kapcsolódóan mondja Ulpianus:

Miles et ad tempus heredem facere potest et alium post tempus vel ex conditione vel in conditionem. (D.29.1.15.4.-Ulpianus)

A katona valakit bizonyos ideig örökösévé tehet, majd mást is az örökösévé tehet bizonyos feltétel bekövetkeztéig, vagy be nem következéig. Majd így folytatja:

Item tam sibi quam filio iure militari testamentum facere potest: et soli filio, tametsi sibi non fecerit: quod testamentum valebit, si forte pater vel in militia vel intra annum militiae decessit. (D.29.1.15.5.-Ulpianus)

Ugyancsak lehetséges a katonai jog szerint, hogy a katona végrendekezzen saját maga és fia javára, csak egyedül a fia javára, ez a végrendelet érvényes, de nem végrendekezhet csak saját maga javára, ha az apa meghal a katonai szolgálatban, vagy a katonai szolgálat megszűnését követő egy éven belül.

A forrásból egyértelmű, hogy a katona nem végrendekezhet saját maga javára és az is egyértelmű, hogy végrendekezhet csak a fia javára. Töprengésre ad okot a forrás azon része amely szerint a katonai jog szerint a katona végrendekezhet saját maga és fia javára. A forrás szövege problémás, értelmetlen a katona saját maga részére való végrendekezése, még ha csak részben történik is. Feltételezhető, hogy a kompillátorok

¹² Egyébként peregrinusok öröklését a civiljog kizárta, míg a latinok csak a lex Iunia szerint örökölhettek. (Gai.2.110.)

tévedésből kihagyták a “non” szócskát, mert a “non” szócska beírásával kaphat értelmet a forrás ezen része, tehát “a katona a katonai jog szerint nem végrendekezhet saját maga és fia javára.”¹³

Ulpianus azt írja, hogy ugyanaz a helyzet, ha megváltoztatja végrendeletét, de nem a katonáskodással szerzett vagyonról írtat, hanem az apjától érvényesen szerzetett, hogy azt más örökösre írassa:

Idem est, etsi de testamento mutando cogitavit, non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto, sed quia de paternis testari volebat et alium heredem scribere.

(D.29.1.13.-Ulpianus)

Az “ugyanaz a helyzet” kifejezéssel Ulpianus visszautal a D.29.1.11.2. alatti kázusra, amikor is ahhoz hasonlóan szintén érvénytelen lesz a végrendelet, ha a katona nem a saját a katonáskodással szerzett vagyonról írásban készített végrendeletét kívánja megváltoztatni, hanem az apjától érvényes végrendelettel örökölt vagyonra más személy öröklését kívánja. Nyilvánvaló, hogy a favor testamenti elvéből kiindulva az apa végrendeletét a fiú nem változtathatja meg. Ez sértené a semel heres semper heres elvét is, hiszen, ha már egyszer végrendelettel megörökölte az apja vagyonát, akkor utóbb azt megváltoztatva, másra át nem testálhatja, mert aki egyszer örökös lett az örökös is marad. Majd pedig így folytatja:

Sed si iam veteranus decessit, universa bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium Marcellus libro decimo digestorum scribit: neque enim iam potuit de parte bonorum testari. (D.29.1.13.1.-Ulpianus)

De ha akkor hal meg, amikor már veterán, Marcellus digestájának 10. könyvében azt írja, az apától örökölt vagyona és a katonáskodással szerzett vagyona is a végrendeleti örökösé lesz, még ha nem tudott végrendekezni róla akkor is.

Az előbbi kázust tovább folytatva mondja azt a jogtudós, hogy ha a katona a katonáskodással szerzett vagyonáról végrendekezett és az apjától örökölt vagyonról nem akkor a teljes hagyatéka a végrendeleti örökösé lesz. Ennek indoka az, hogy az apjától örökölt vagyonra az általános szabályok vonatkoztak és ennél csak egyfajta öröklés létezett, ha volt végrendelet, még ha abban nem is a teljes hagyatékról rendelkeztek, akkor is a teljes hagyatékban végrendeleti öröklés állt be. Az általános szabályok szerint a törvényes és a végrendeleti öröklés egymást kizárták.¹⁴

2. Majd tovább folytatja a deportáltak és a büntetésből rabszolgává lett személyek öröklésével:

Et deportati et fere omnes, qui testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. sed si servum poenae heredem scribat, institutio non valebit: sed si mortis tempore in civitate inveniatur, institutio incipit convallescere quasi nunc data hereditate. et generaliter in omnibus id poterit dici quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat

¹³ Ezt az értelmezést támasztja alá Tryphoninustól származó kázus, ahol a jogtudós szintén kizártnak tartja azt, hogy az örökhagyó saját maga javára végrendekezzen. (D.29.1.41.5.)

¹⁴ Paulus szerint: amíg hatályosulhat a végrendelet, addig nem örökölhet a törvényes örökös. (D.50.17.90)

vires habere, si mortis tempore talis inveniatur, ut a milite institui potuerit.
(D.29.1.13.2.-Ulpianus)

A deportáltak és a végrendekezési joggal nem rendelkező más személyek a katonák után örökölhetnek. Ha büntetésből rabszolgává lett személy van örökössé kinevezve ő a szerzésre nem képes, ha a halál időpontjában polgár volt, akkor szerzőképes, feltéve hogy az öröklési joga akkor még fennállt.

Általában elmondható, hogy a katonák után mindenki öröklőképes, ha a halál időpontjában öröklési joga fennáll. Tehát a katonák után ugyanúgy öröklőképes mindenki, mint a civilek után, ha öröklési joga megvan, kivéve a deportáltakat. A száműzetésre ítétek civilek után nem örökölhettek, mivel a száműzött római polgár peregrinussá lett¹⁵, katonák után azonban igen. A deportált elveszti polgárjogát, minden vagyonát, szabadságát megtarthatja, rá nem a *ius civile*, hanem a *ius gentium* vonatkozik. A deportálás rendszerint egy szigetre történik.¹⁶

A büntetésből rabszolgává lett személyek esetében nincsen különbség, hiszen a katonák után is csak akkor örökölhettek, ha az örökhagyó halála pillanatában polgárok voltak, tehát volt öröklési képességük, azaz nem voltak még rabszolgák. Egyébként szerzésre csak uruk számára voltak képesek, saját maguk javára nem.¹⁷

Azok a nők, akikre a szégyen gyanuja vetül Tryphoninus szerint nem örökölhetnek katonai végrendelet alapján sem, Hadrianus rescriptuma szerint:

Mulier, in qua turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, ut divus Hadrianus rescripsit. (D.29.1.41.1.-Tryphoninus)

Ha valaki becstelenné vált nem lehetett olyan jogviszonyok alanya, vagy tanuja, amely bizonyos megbízhatóságot kívánt.

Papinianus azt az esetet tárgyalja, amikor a katona másra hagyja katonáskodással szerzett és megint másra nem katonáskodással szerzett vagyonát:

Miles castrensium et non castrensium diversis heredibus institutis postea castrensium bonorum alios heredes instituit. prioribus tabulis tantum abstulisse videtur, quantum in posteriores contulerit: nec videtur mutare, etsi prioribus tabulis unus heres scriptus fuisset. (D.29.1.36.1.-Papinianus).

Egy katona miután különböző örökösökre hagyta katonáskodással és nem katonáskodással szerzett vagyonát, utóbb más örökösökre hagyja katonáskodással szerzett vagyonát. Aztán úgy határoz, hogy a korábbi végrendeletéből kivesz egy részt és ugyanúgy áthelyezi egy későbbibe, ez nem változtat a helyzeten még akkor sem, ha egyetlen örökös örökölt volna a korábbi végrendelet alapján. A jogesetből egyértelműen

¹⁵ Gaius azt mondja: mivel pedig az, akit a *lex Cornelia* alapján száműzetésre ítétek elveszíti a római polgárságot, ebből következik, hogy mivel ilyen módon a római polgárok sorából törölték,..... (Gai.1.128)

¹⁶ A deportálás és a *relegatio* viszonyáról lásd bővebben Molnár I: A császárkori Róma büntetési rendszere Bérczi Imre Emlékkönyv, Szeged, 2000 372. p. és köv.

¹⁷ Gaius szerint:, amiből következőleg általa az ura lesz az örökös; ő maga ugyanis sem örökös sem szabad nem lehet. Ha egy idegen rabszolgát neveznek örökösül, ha ugyanazon körülmények között él tovább, ura parancsára köteles a hagyatékot elfogadni. (Gai. 2. 188.,189) Szintén így rendelkezik Iustinianus is. (Inst. 2.14.1.)

kitűnik, hogy mindig a katona utolsó akarata az érvényes öröklésnél. Ha később készít egy végrendeletet, akkor a korábbi automatikusan megdől. Ha a korábbi végrendeletének egy részét átteszi a későbbi végrendeletébe, ezzel nem a korábbi végrendeletének egy része válik újra érvényessé, hanem mint végső akarata.¹⁸

3. Ulpianus a rabszolgák öröklésével kapcsolatban két kázust ismertet:

Si servum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem sine libertate insituit in ea conditione est, ut institutio non valeat. (D.29.13.3.-Ulpianus)

Ha egy katona saját rabszolgáját nevezi ki örökösének azt gondolván, hogy szabad, ha a szabadsága nincs meg, akkor öröklésre nem képes. A rabszolga jogképtelen így nem is örökölhet, tehát a végrendelet megdől. A tényleges állapot érvényesül, nem pedig a katona vélekedése.

Cum miles in testamento suo servo libertatem dederit eidemque et a primo et a secundo herede per fideicommissum hereditatem reliquerit, quamvis et primus heres et substitutus priusquam adierint hereditatem, mortem obierunt, non debere intestati exitum facere imperator noster cum divo Severo rescripsit: sed perinde habendum est, ac si eidem servo libertas simul et hereditas directo data esset, quae utraque ad eum pervenire testatorem voluisse negari non potest. (D.29.1.13.4.-Ulpianus)

Amikor egy katona végrendeletében felszabadítja rabszolgáit¹⁹ és hitbizományosaiként első és második helyen örökösévé teszi és a rabszolgák meghalnak mielőtt az örökséget megszerezték volna Severus császár rescriptumában azt mondja, bár a végrendeletnek nem kell megdőlnie, de az örökhagyó kétségtelenül azt akarta, hogy a rabszolgák egyszerre és közvetlenül szerezzék meg a szabadságot és az örökséget.

Ulpianus abból, hogy az örökhagyó a rabszolgákat csak a végrendeletében akarta felszabadítani következtet arra, hogy a szándéka arra irányult, hogy egyszerre szerezzék meg a szabadságot és az örökséget. Ha nem ez lett volna a szándéka, akkor már a végrendelet elkészítése előtt felszabadította volna őket és utána végrendeletkezett volna a javukra.²⁰

¹⁸ Gaius szerint:Egy, az előírtaknak megfelelően készített későbbi végrendelet lerontja az előzőt. Nem bír jelentőséggel, hogy annak alapján lett-e valaki örökössé, vagy nem lett..... ugyanis az első végrendelet érvénytelen, mert a második megdöntötte. (Gai. 2.144). Ugyanez a szabály található az Inst.2.17.2.-ben.

¹⁹ Ha a családfiú katona felszabadít egy rabszolgát, akkor a rabszolga az -általános szabályokkal ellentétesen- a fiú libertinusa lesz és nem az apjáié, Hadrianus egyik rescriptuma szerint. (D.38.2.22-Marcianus, D.37.14.8.- Modestinus)

²⁰ Gaius szerint a rabszolgát egyidejűleg szabadnak és örökössé is ki kell nevezni. Ha ugyanis a szabadság megadása nélkül nevezik ki örökössé, még ha utóbb az ura fel is szabadította nem lehet örökös, mert az ő személyét illetően az örökösnevezés nem áll meg. (Gai. 2.186-187). Iustinianus már Gaiustól eltérő állásponton van: A saját rabszolgákat régebben sokak véleménye szerint csak szabadonbocsátással együtt lehetett jogérvényesen örökösül kijelölni. Ma ellenben már a szabadság megadása nélkül is ki lehet nevezni őket örökösnek constitutióink értelmében. Ezt pedig nem mint újítást hoztuk be, hanem egyrészt, mert igazságosabb volt, másrészt mert Paulus könyveiben, úgy a Massurius Sabinushoz, mint a Plautiushoz írottakban, említi, hogy Attilicinus ezt tartotta helyesnek. Az a rabszolga, kit ura a maga örökösévé tett, ha e viszonyában megmaradt, a végrendelet következtében felszabadul s szükségképpen örökös lesz.(Inst.2.14.)

21 Gaius szerint:Egykor szabad volt, hogy a libertinus büntetlenül mellőzze patrónusát végrendeletében. Ugyanis a XII táblás törvény végül is, csak akkor hívta meg a libertinus örökségéhez a patrónust, ha a libertinus végrendelet nélkül halt el és nem maradt utána suus heres. Ha tehát, bár végrendelet nélkül halt el a libertinus, de

4. Paulus a felszabadított utáni örökléssel kapcsolatban az alábbi kázust ismerteti:

Si duobus a milite liberto scriptis heredibus alter omiserit hereditatem, pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse, quia miles et pro parte testari potest, et competit patrono ab intestato bonorum possessio, nisi si haec voluntas defuncti probata fuerit, út omittente altero ad alterum vellet totam redire hereditatem.

(D.29.1.37.-Paulus)

Ha a felszabadított katona két örököszt nevezett ki és az egyik nem örökölt, az örökhagyó akarata az, hogy a végrendelet részben megdőljön, mert egy katona részlegesen is tud örökölni és a bonorum possessio a felszabadított patronusa tarthat igényt, kivéve ha az örökhagyó kinyilvánította, hogyha az egyik örökös nem szerezheti meg az örökséget, akkor a teljes hagyaték a másiké legyen.

Itt arról van szó, hogy a libertinus végrendelete részben megdőlt és megdőlt részre beáll a törvényes öröklés, mert mint korábban látható volt, a katonáskodással szerzett vagyonban a végrendeleti és a törvényes öröklés nem zárta ki egymást. Ha a libertinusnak nem volt suus örököse, akkor a patronusa örökölt utána, mint törvényes örökös.²¹ De ha a libertinus azt kívánta a teljes vagyonában beállt a végrendeleti öröklés, csak a végrendeleti örökös örökölt. Eltérően az általános szabályoktól a libertinus katona végrendelet készítésével kizárhatta patronusát az öröklésből. A civileknél a patronust ilyen végrendelet esetében is megillette a kötelezés.

5. Ulpianus azt mondja, magától értődik, hogy ha a katonának csak egyetlen szükségképpen örököse van, ez hitelezőinek hátrányos:

In fraudem plane creditorum nec miles amplius quam unum necessarium facere poterit.
(D. 29.1.15.-Ulpianus)

A forrás két kérdést vet fel, az egyik, hogy miért volt hátrányos a hagyatéki hitelezőknek, ha csak egy örökös volt, a másik hogy ki a szükségképpen örökös. Azért volt hátrányos, mert az örökös a hagyatéki hitelezők felé saját vagyonával is felelt, felelőssége korlátlan (ultra vires hereditatis) volt. Azaz ha a hagyaték nem volt elegendő az örökhagyó hitelezőinek kielégítésére, akkor az örökös saját vagyona is fedezetül szolgált. Ezért, minél több örökös volt, annál nagyobb volt az esély a túl adósodott hagyaték hitelezőinek a követelésük megtérülésére.

Rómában az örökösöknek két csoportja volt a szükségképpen örökösök, akik az örökhagyó halálának pillanatában ipso iure örökösök lettek, ezt el sem háríthatták és a házonkívüli örökösök, akik csak akkor váltak örökössé, ha elfogadó nyilatkozatot tettek. A házon kívüli örökösök túl adósodott hagyaték esetén ha nem fogadták el az örökséget, így megmenekültek attól, hogy a saját vagyonuk is fedezetül szolgáljon, de a

suus herest hagyott maga után, hagyatékához a patronusnak semmi joga nem volt. És még ha természetes gyerekei közül hagyott is hátra suus herest, semmiféle panasszal nem lehetett élni.....

Ez okból később a praetori edictumban ezt a jogi méltánytalanságot helyesbítették. Ugyanis még ha végrendeletet készítene is a libertinus, azaz előírás, hogy úgy kell végrendelkezzék, hogy patronusára hagyja vagyonának a felét; ha viszont semmit, vagy kevesebbet, mint a felét hagyta, a patronusnak a fele részre megadják a bonorum possessio contra tabulas testamenti..... (Gai. 3.39-41.) Iustinianus ezen rendelkezéseket fenntartva a patronusnak járó kötelezés mértékét a libertinus vagyonának feléről annak egyharmadára leszállította. (Inst.3.7.3.)

szükségképpen örökösök, mivel mindenféleképpen örökösök lettek, ezt elhárítani csak akkor tudták, ha tartózkodtak a hagyaték átvételétől.²²

6. Gaius Julianusra hivatkozva a következőket mondja arra az esetre, hogyha egy katona után más személy öröklí a katonáskodással szerzett vagyont és más az egyéb vagyont:

Julianus etiam sit, si quis alium castrensiarum rerum, alium ceterarum scripsisset, quasi duorum hominum duas hereditates intellegi, út etiam in aes alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensiarum rerum heres institutus esset, extra castra contracto aere alieno is solus obligetur, qui ceterarum rerum heres scriptus esset. cui scilicet conveniens videtur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi, vel illi ipso iure debeatur. quod si alterutra pars bonorum aeri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat et propter hoc is qui ex ea parte heres institutus est non adierit, alterum qui adisset compellendum esse aut defendere totam hereditatem aut totam creditoribus solvere. (D.29.1.17.1.-Gaius)

Julianus azt mondja, hogyha az egyik személy a katonáskodással szerzett vagyont öröklí, míg egy másik az egyéb vagyont, ezt úgy kell érteni, hogy a két örökség két személyé, ez annyira így van, hogy a katonai szolgálattal szerzett vagyont terhelő tartozásokért csak az ezt öröklő személy tartozik felelősséggel, míg az egyéb vagyont terhelő tartozásokért csak az egyéb vagyon szolgál fedezetül. Az bizonyos, hogy vannak a katonát terhelő tartozások és vannak a törvény erejénél fogva létrejött tartozások, amelyek a későbbi, vagy a korábbi örököse. Ha a felosztott vagyon nem fedezi a kifizetetlen adósságokat, akkor az az örökös, aki nem ezt a részt szerezte meg, az nem felelős, míg a másiktól kikényszeríthető keresettel teljes öröksége erejéig, vagy megfizeti a teljes tartozást a hitelezőknek.

Itt Julianusra hivatkozva Gaius egy olyan esetet ismertet, amikor a katona után a hagyatéknek két része van, a katonáskodással szerzett vagyon, illetve a nem katonáskodással szerzett vagyon. Ezt a két fajta vagyontömeget két személy öröklí. A két hagyatéki rész teljesen külön válik, a katonáskodással szerzett vagyont terhelő tartozásokért csak az ezt a vagyont öröklő örökös tartozik felelősséggel, míg a nem a katonáskodással szerzett vagyont terhelő tartozásokért csak az ezt öröklő örökös tartozik felelősséggel. Gaius szerint a nem az általa örökölt vagyont terhelő tartozásokért az örökös nem felelős, noha ugyanannak a katonának a hagyatékáról van szó. A felelős örökös két dolgot tehet, vagy kifizeti a tartozást, vagy keresettel hajtják be rajta az öröksége erejéig, azaz a felelőssége a hagyatéki tartozásokért korlátozott. A korlátozott felelősség iustinianusi beszúrás, hiszen Gaius (Gai. 2.158) korában még csak a korlátlan, ultra vires hereditatis felelősség volt ismert.

Ugyanakkor Marcellus a következőket mondja:

²² Gaius a szükségképpen és a házon kívüli örökösökről a következőket mondja: Azért hívják őket sui heredesnek, mert házon belüli örökösök és még atyjuk életében valamiképpen tulajdonosnak tekintik őket. Ebből következik, hogy ha valaki végrendelet nélkül hal el, az utódlásban az első hely a gyerekeket illeti. Necessariusoknak pedig azért mondják őket, mivel mindenképpen akár akarják, akár nem, ugyanúgy végrendelet nélkül, mint végrendelet alapján, örökössé válnak. A praetor azonban megengedi nekik, hogy tartózkodjanak az örökségtől, hogy így inkább az apjuk vagyonát árverezzék el..... (Gai.2.157-158). A többieket, akik nincsenek alávetve a végrendelező potestasának extranei heredesnek nevezik..... Az extraneus örökösöknek megadták a meggondolási lehetőséget arra nézve, hogy elfogadják-e az örökséget, vagy ne fogadják el. (Gai. 2.161-162.). Hasonlóan rendelkezik Iustinianus is (Inst. 2.19.2-3.5.)

Si secundum probabilem voluntatem militis hereditas eius non adeatur, nec res castrenses heredibus competunt. (D.29.1.32.-Marcellus)

Ha egy katona öröksége nem száll át feltehető akarata szerint, akkor a katonáskodással szerzett vagyon sem lesz az örököseié. A rendelkezés egyértelmű a katona akarata szerint hagyatéka csak akkor szállhat át, ha a végrendelete érvényes.

Ulpianustól származik az alábbi kázus:

Cum filius familias miles decessisset filio impubere herede instituto eique substituisset in avi potestate manenti tutoresque dedisset, divi fratres rescripserunt substitutionem quidem valere, tutoris autem dationem non valere, quia hereditati quidem suae miles qualem vellet substitutionem facere potest, verum tamen alienum ius minuere non potest. (D.29.1.28.-Ulpianus)

Ha egy hatalomalatti meghal, miután serdületlenként megszerzett egy örökséget, az ő helyére kijelölt fia a gyámjává kijelölt nagyapja hatalma alatt marad, a császári rescriptum szerint az öröklés érvényes, de a gyámi kijelölés nem érvényes, mert egy katona biztosan nem akarhat olyan öröklést a hagyatékában, amelynek nyomán más az ő jogait csorbíthatja. Az unoka, mivel a nagyapja agnatiojában maradt, ezért felette a nagyapa apai hatalmat gyakorol. Ha még ő lenne az unoka gyámja is, akkor ő kezelhetné az unoka apja utáni örökségét. Ezért utal a rescriptum arra, hogy a nagyapa a halott fia jogait vagyonkezelésével csorbíthatná. Ezen a véleményen van Tryphoninus (D.29.1.41.2.) is.

7. Végül pedig álljon itt két jogeset a katonák utáni csalárd úton való öröklésre Ulpianustól majd Gaiustól.

Si quis se scribat heredem in testamento militis, non remittitur ei senatus consulti poena. (D. 29.1.15.3.-Ulpianus)

A jogtudós azt mondja, hogy ha valaki saját magát írja be örökösnek egy katona végrendeletébe egy senatusconsultum szerint a büntetéstől nem lehet eltekinteni. Ez az örökösnevezés mindenképpen érvénytelen hiszen nem az örökhagyótól származik.

Si pater a filio familias milite ex castrensi peculio heres institutus omissa causa testamenti aliquid ex peculio possidebit dolove malo fecerit, quo minus possideret, datur in eum legatorum actio. (D.29.1.17.3.-Gaius)

Ha az apa katona fia katonáskodással szerzett vagyonát, mintha örököse lenne, csalárd módon, vagy megtévesztéssel birtokba veszi, birtokát nem tarthatja meg és öröklési keresetet is adnak ellene. Itt arról van szó, hogy az apa fia végrendeleti felhatalmazása nélkül szerzi meg valamilyen meg nem engedhető módon a katonáskodással szerzett vagyonát, mintha neki örököse lenne.

8. Összegezve a fejezetben írtakat elmondható, hogy a katona hagyatékában az általános szabályoktól eltérően megállt egymás mellett a törvényes és a végrendeleti öröklés. Ha a katona katonáskodással szerzett vagyonát és a nem katonáskodással szerzett vagyont más és más személy örökölte, akkor a két hagyatéki rész teljesen elvált egymástól,

mindegyik örökös csak az általa örökölt részt terhelő hagyatéki tartozásokért felelt a teljes vagyonával egészen Iustinianusig, nála már csak az öröksége erejéig. A katonák után az általános szabályoktól eltérően a deportáltak is örökölhettek.

IV.

A katonai végrendelet személyi és időbeli hatálya

1. Nyilvánvalónak tűnik, hogy katonai végrendeletet csak katona készíthet, de kérdésként merül fel, hogy az aki belépett a hadseregbe, mikortól tekinthető katonának, azaz mikortól készíthet katonai végrendeletet. Erre a választ Ulpianus adja meg, amikor azt mondja:

Ex eo tempore quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est, ante non: proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti tirones sint et publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt: debent enim in numeros refferi.

(D.29.1.42-Ulpianus)

Egy ember attól az időtől kezdve kezdhet katonai végrendeletet készíteni, amikortól felcsapott katonának előtte nem, természetesen akkor sem, ha nem állt még be katonának, bár kiválogatták újoncnak és közkölségen utazott, de még nem katona, be kell állnia katonának.

A sorozás után az újoncokat kiképző táborokba küldték, de ők még nem voltak katonák, ezért katonai végrendeletet sem készíthettek, csak azután miután letették a katonai esküt²³.

Kérdésként merül fel, hogy a császári testőrség katonái a praetorianusok katonának tekintendők-e, vagy sem, készíthetnek-e katonai végrendeletet, vagy sem. Papinianus erről az alábbiakat mondja:

Filius familias equestri militia exornatus et in comitatu principum retentus cingi confestim iussus testamentum de castrensi facere potest (D.29.1.42-Papinianus)

Egy hatalomalatti akit felszereltek lovaskatonának, de visszatartanak a császári testőrségbe, ha táborba száll, végrendelkezhet a katonáskodással szerzett külön vagyonáról. Azaz a forráshelyből azt a következtetést lehet levonni, hogy a praetorianusok is csak akkor végrendelkezhetnek a katonai jog szerint, ha táborba szálltak, azaz ténylegesen harci feladatokat láttak el.²⁴

2. Az Ulpianustól származó alábbi töredék azt mutatja, hogy bizonyos rangú személyek nem végrendelkezhetnek a katonai jog szerint, s e szerint a provinciai helytartótól is megvonták ezt a jogot:

²³ Gáspár D.:Eskü a rómaiaknál és a sacramentum militiae Bp. 1982 45p.

²⁴ Iustinianus institúciói is csak akkor adják meg a katonának a katonai végrendelet készítésének a jogát, ha a tényleges szolgálatot látnak el és a katonai táborban vannak. (Inst.2.11.3.) Ha a hadjáratoktól távoli szolgálati helyen, vagy más helyen tartózkodnak akkor ők is az általános szabályok szerint végrendelkezhetnek (Inst.2.11.).

Rescripta principum ostendunt omnes omnino, qui eius sunt gradus út iure militari testari non possint, si in hostico deprehendantur et illic decedant, quomodo velint et quomodo possint, testari, sive praeses sit provinciae sive quis alius, qui iure militari testari non potest. (D.29.1.44.-Ulpianus)

Egy császári rendelet azt mondja, hogy azok akik ilyen rangban vannak nem készíthetnek végrendeletet a katonai jog szerint, de készíthetnek úgy ahogy akarnak, illetve ahogy tudnak, ha őket ellenséges területen elfogják és ott meghalnak, ha az elfogott provinciai helytartó, vagy valaki más sem készíthet katonai végrendeletet.

Sajnos a forrás nagyon töredékes így nem tudjuk, hogy milyen rangú személyek azok, akik nem készíthetnek katonai végrendeletet csak akkor, ha ellenséges területen elfogják őket és ott meghalnak. Ebben az esetben csak találgatásokra vagyunk utalva. Talán olyan magas rangú tisztekről lehet szó, akik közvetlenül nem harcolnak a harcmezőn, így nem kerülhetnek olyan helyzetbe, amikor formáságoktól mentesen katonai végrendeletet készíthetnének. Ezt a magyarázatot támasztja alá az, hogy ha ellenséges területen elfogják őket és meghalnak akkor az általuk készített katonai végrendelet érvényes. Szintén ezt az értelmezést támasztja alá az, hogy a provinciai helytartó esetében sincs meg a katonai végrendelet készítésének a joga. Ugyanis a helytartó bár katonai jogköre volt, de tisztsége inkább volt politikai mint katonai.

Szintén Ulpianus a katonai végrendelet alapján megadott bonorum possessioval kapcsolatban (D.37.13.1.) azt mondja- az előbbiekkal egyezően- hogy az ellenség fogságába esett személyeknek az a kívánságuk, hogy a katonai jog szerint végrendelkezessenek, ezért a császári rescriptumok gyakran megadták nekik ezt a jogot. Ez a forrás sem szól arról, hogy kik voltak ezek a személyek. Majd így folytatja:

Item nauarchos et trierarchos classium iure militari posse testari nulla dubitatio est. in classibus omnes remiges et nautae milites sunt. item vigiles milites sunt et iure militari eos testari posse nulla dubitatio est. Si quis militum ex alio numerata translatus sit in alium, quamvis et hinc sit exemptus et illo nondum pervenerit, tamen poterit iure militari testari: est enim miles, quamvis in numeris non sit. (D.37.13.1.1-2- Ulpianus)

Ugyanakkor a jogtudós szerint nem kétséges, hogy a kormányos és hajós katonák végrendelkezettek a katonai jog szerint. A vigilek is katonák, ezért ők is készíthetnek katonai végrendeletet. Ha a katona átkerül egy másik katonai egységbe vagy csak át akar kerülni, akkor is végrendelkezhet a katonai jog szerint hiszen katona.

A forrás rendelkezései egyértelműek. Kétkedés csak a vigilekkel kapcsolatban merülhet fel. Ők Róma városában a rendre felügyeltek. Nem voltak harcoló alakulat, még is a forrás katonának tekinti őket. Ennek csak az lehet az oka, hogy a rendfenntartást ugyanolyan fontos feladatnak tekintették, mint a katonáskodást.

A katonai végrendelet személyi hatályához kötődik Marcellus következő fragmentuma:

Titius priusquam tribunus legionis factus esset, testamentum fecit et postea cinctus manende eodem defunctus est: quaero, an militis testamentum videatur esse. Marcellus respondit: testamentum quod ante tribunatum fecisset, nisi postea ab eo factum dictum esse probaretur quod valere vellet, ad commune ius pertinet: constitutionibus enim

principum non militum testamenta, sed quae a militibus facta sunt confirmatur: sed plane fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum quod ante fecerat valere aliquo modo declaravit. (D.29.1.25-Marcellus)

Titius mielőtt tribunus lett készített egy végrendeletet, aztán megkapta tiszti kinevezését, majd mint tribunus halt meg. Kérdésem, hogy végrendelete katonai végrendelet-e. Marcellus szerint a végrendelet, amit a tribunatus előtt készített az általános szabályok alá esik, kivéve ha bebizonyosodik, hogy utólag valamit változtatott rajta, vagy ha úgy tűnik azt akarta, hogy érvényes legyen. A császári rendeletek által annak tekintettek valójában nem azok, de azok a katonák által érvényesen készítették, sőt azok is amelyeket a katonák előbb készítették, de érvényes végrendeletnek jelentettek ki. Marcellus álláspontja az adott kérdésben világos, hiszen Titius még civilként készítette végrendeletét, tehát az általános szabályok szerint érvényes. Ha utólag a tribunatus alatt változtatott rajta, akkor már mint később készített végrendelet érvényes és mivel azt katonaként készítette, ezért az katonai végrendeletként érvényes. De ha nem változtatott rajta, azonban olyan magatartást tanúsított, amely szerint érvényesnek tekintette, akkor halálakor ez mint katonai végrendelet érvényes.²⁵

A jogeset tisztázása után Marcellus felsorolja a katonai végrendelet három fajtáját: az első csoportba azok a katonai végrendeletek tartoznak, amelyek nem azok, de a császári rendeletek talán méltányosságból, vagy jutalomképpen annak minősítettek, a második csoportba a katonák által készített katonai végrendeletek tartoznak, a harmadikba pedig amelyet a katonák a katonáskodás előtt készítették, de a szolgálatba lépés után érvényesnek jelentettek ki.

3. Macer a becstelenség miatt elbocsátottak végrendeletéről az alábbiakat mondja:

Testamenta eorum, qui ignominiae causa missi sunt, statim desinunt militari iure valere, quod anni spacium testamentis eorum, qui honestam vel causariam missionem meruerunt, tribuitur. ius testandi de castrensi, quod filiis familias militantibus concessum est, ad eos, qui ignominiae causa missi sunt, non pertinet, quod hoc praemii loco merentibus tributum est. (D.29.1.26.-Macer)

Azok katonai végrendeletének érvényessége, akiket közvetlenül becstelenség miatt bocsájtottak el megszűnt, de azoké nem akiket az első évben tisztességből, vagy alkalmatlanság miatt bocsájtottak el. Az a végrendelet, amelyben a becstelenség miatt elbocsájtott hatalomalatti katonáskodással szerzett vagyonáról rendelkezett nem kapta meg ezt a kedvezményt, mert ezt csak azok kapták meg, akik ezt meg is érdemelték.

A katona háromféleképpen hagyhatta ott a hadsereget, amikor a szolgálati idejét kitöltötte, vagy alkalmatlanság miatt bocsájtották el, vagy bűncselekmény elkövetése miatt lett elbocsátva²⁶. A forrás szerint a becstelenség miatt elbocsátottak végrendelete érvénytelenné vált, mintegy büntetésből. Majd meg is magyarázza, hogy miért, azért

25 Iustianus institúciói ugyanezen a véleményen vannak (Inst.2.11.4.)

26 Macer szerint az elbocsátásnak 3 általános oka van: a tisztesség, a betegség és a becstelenség. A tisztesség, amely biztosítja a katonaidő kitöltését. A betegség, amikor megállapítják, hogy szellemi, vagy testi hibája miatt katonáskodásra alkalmatlan. A becstelenség oka, amikor valakit bűncselekmény elkövetése miatt mentenek fel a katonai esküje alól. A becstelenség miatt elbocsájtott nem tartózkodhat Róma városában és nem vehet részt vallási mentekben. Ha nem becstelenség miatt bocsájtják el, akkor a becstelenség hátrányait nem kell elviselnie. (D.49.16.13.3.-Macer)

mert csak annak jár ez a kedvezmény, aki ezt megérdemli. Így jár azoknak, akik alkalmatlanság miatt, vagy tisztességes úton távoztak a hadseregből. Aki a katonai szolgálatra alkalmatlan, annak valamilyen testi, vagy szellemi hibája van, például a harc közben elveszthette valamelyik testrészét, vagy olyan sérülést szenvedhetett, amely alkalmatlanná tette a további szolgálatra. De sebesülés miatt akár ép eszét is elveszthette. Ezek az emberek Rómáért harcoltak így az a méltányos eljárás, ha a katonai végrendeletük a szolgálat megszűnésétől számított 1 évig érvényes marad. Ugyancsak érvényes marad azok végrendelete is, akik kiszolgálták katonai idejüket, itt a kedvezmény jutalomként illette meg őket.

4. A katonai végrendelet a katonai status megszűnését követő 1 évig még érvényes volt. Ezt olvashatjuk az alábbi forráshelyen Paulustól:

Quod dicitur, si miles intra annum quam missus est decesserit, valere eius testamentum quod iure militari fecerat, verum est, etiamsi post annum condicio institutionis exstiterit, mortuo eo intra annum. et ideo si heredi filio substituerit, nihil interest, quando filius moliatur: sufficit enim patrem intra annum obisse.

(D. 29.1.38.-Paulus)

Ha egy katona a szolgálatból történt elbocsájtásától számított egy éven belül meghal a katonai jog szerint készített végrendelete érvényes, ez még akkor is igaz, ha a megszerzés feltétele egy év után sem lett teljesítve, mert a fia meghalt 1 éven belül. Ezért, ha a fiának helyettes örökösöt nevez, nem baj ha a fia meghal, elégséges, hogy az apa meghaljon 1 éven belül.

Mint látható, a katonai végrendelet nem lesz érvénytelen ha a katonai status megszűnését követő 1 éven belül az öröklés ugyan megnyílik, de az örökséget az örökös nem szerzi meg. Tehát a katonai végrendelet a katonai status megszűnését követő egy éven túl sem dől meg, ha az örökség megnyílása 1 éven belül megtörténik, azért mert a megnyílás idején a katonai végrendelet még érvényes volt. Ha van olyan személy aki képes az öröklésre, akár mint helyettes örökös , a végrendelet még 1 éven túl sem dől meg, de ha ilyen személy nincs, akkor természetesen érvénytelen lesz.²⁷ Africanus szerint eltúlzott ez a kedvezmény:

Quod constitutum est, ut testamentum militiae tempore factum etiam intra annum post missionem valeret, quantum ad verba eius ad eos dumtaxat qui mitti solent id beneficium pertinere existimavit: secundum quod neque tribunos aut ceteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc privilegium habituros.

(D.29.1.21.-Africanus)

A császár rendelete szerint a katonai szolgálat alatt készített végrendelet érvényes marad a leszerelés utáni évig, túl hosszú ez az érvényességi idő, a kedvezményt általában csak a leszerelésig kellene megadni, ezen szabálynak megfelelően a tribunosokat is és másokat is, akik leszerelni jönnek a táborba a kedvezmény megillet. Africanus tehát

²⁷ Ezt a kedvezményt Iustinianus is fenntartotta:S az a végrendelet, amelyet a táborban nem az általános szabályok, hanem a maguk módja szerint csináltak, elbocsátásuk után csak egy évig érvényes. Mi történjék azonban akkor, ha egy éven belül meghal a végrendeletkészítő, de az örökös számára megszabott feltétel csak egy év után lépett életbe? Vajon mint katonai végrendelet lesz-e ez érvényes? A döntés úgy szól, hogy érvényes, mint katonai végrendelet (Inst. 2. 11.3.)

vitatja a kedvezményt, abból az elvből kiindulva, hogy katonai végrendeletet csak katona készíthet és csak addig lehet érvényes, mint katonai végrendelet, amíg az örökhatályó katona.

5. Ha a katona a szolgálata alatt készít egy végrendeletet, majd leszerel és később újra katonának áll, kérdésként merül fel, hogy a korábbi szolgálat idején készített végrendelete érvényes marad-e a későbbi szolgálat idején. Paulus erre a következőket válaszolja:

Miles testamentum fecerat, deinde non ignominiae causa missus rursus cinctus est in alia militia: quaerebatur, an testamentum eius, quod in militia fecerat, valeret. Quaesivi, utrum iure militari an communi iure testatus est. et si quidem communi iure testatus est, nulla dubitatio est quin valeat. sed si ut miles fecisset testamentum, agitare coepi, quando adsumptus fuisset, postquam desiit in numeris esse, utrum intra annum an post annum: cognovi intra annum eum adsumptum. ergo si cum adhuc iure militari valeret, rursus eodem iure posset testari, numquid etiam post annum eo mortuo valeat testamentum? me movebat, quod alia militia est posterior: sed humanius est dicere valere testamentum, quasi coniuncto munere militiae. non loquor de eo, qui voluit valere testamentum etiam adsumptus: hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum exemplo eius, qui paganus fecit, deinde militare coepit.

(D.29.1.38.1.-Paulus)

A jogtudós a feltett kérdésre azt mondja, hogy az első szolgálat idején készített végrendelet érvényes, de kérdés, hogy a katonai jog szerint, vagy az általános szabályok szerint készítse-e el. Azt tanácsolja, hogy az általános szabályok szerint készítse el, mert akkor biztosan érvényes lesz, hiszen az általános végrendeletnek szigorú alakiságai voltak, ha az elkészített végrendelet ennek megfelel, akkor a formátlan katonai végrendeletnek is megfelel. Ha az első szolgálat alatt készített egy katonai végrendeletet, akkor azt tanácsolja, hogy a második szolgálatba lépéskor egy éven belül készítse el újra, mert ha elkészíti egy éven belül, akkor a katonai jog szerint érvényes lesz, de ha nem és 1 éven belül meghal, akkor a végrendelet érvénytelen lesz. Majd megváltoztatja véleményét és azt mondja, hogy a második szolgálat alatt is érvényes lesz a végrendelet, mert humánusabb a katonai szolgálat szakaszait együttesen figyelembevenni.

Tehát nem kell újra elkészíteni a katonai végrendeletet, mert bár amikor leszerelt a katonai végrendelet a leszerelés után 1 év múlva érvénytelen lett, de méltányosságból, ha a katona a második szolgálat alatt nem készít másikat, akkor úgy tekinti mintha az akarata semmit sem változott és elismeri a korábban készített végrendelet érvényességét, de ennek feltétele, hogy a katona másodsorra is szolgálatba lépjen.

A fenti jogeset alapján a következő megoldások lehetségesek. Ha a katona az első szolgálati ideje alatt az általános szabályok szerint készít végrendeletet, az időbeli korlát nélkül érvényes lesz függetlenül attól, hogy katona, vagy már leszerelt. Ha az első szolgálati ideje alatt készít egy katonai végrendeletet majd kilép a szolgálatból és meghal ez a végrendelet a leszerelést követő egy évig érvényes. Ha a leszerelést követően egy éven túl hal meg, akkor a végrendelet már nem érvényes. Ha a leszerelést követően újra szolgálatba lép akkor a leszerelést követő 1 év múlva a végrendeletnek meg kellene dőlnie, de méltányosságból érvényes marad, mert úgy tekintik, hogy ha a katona nem változtatott rajta, akkor a végakarata sem változott meg.

Nem illeti meg ez a méltányossági kedvezmény azokat, akik azt akarták, hogy végrendeletük újra érvényes legyen miután újat készítettek. Itt érvényesül az általános szabály, hogy mindig az utolsó végrendelet az érvényes, mert az tartalmazza az örökhagyó aktuális akaratát. Nem illeti meg továbbá ez a méltányosság azt sem, aki a második szolgálata alatt készítette a végrendeletet, tehát ha a második szolgálata megszűnt, akkor 1 év múlva ez a végrendelet is érvénytelen lesz.

Végül azt sem illette meg, aki civilként készített egy végrendeletet és belépett a szolgálatba. Ezt azért nem illette meg, mert nincs rá szükség. A civilek végrendeletének szigorú alakosságai voltak, azaz ha a végrendelet az általános szabályok szerint érvényes, akkor a katonai végrendeletre vonatkozó szabályok szerint is, mert a többben a kevesebb benne foglaltatik.

6. Összefoglalva a katonai végrendelet személyi és időbeli hatályáról mondottakat megállapíthatjuk, hogy katonai végrendeletet csak katona készíthet, az aki már letette a katonai esküt. Katonának tekintették a vigileket is.

A praetorianusok, a császári testőrség tagjai akkor készíthetnek katonai végrendeletet, ha táborba szálltak, azaz tényleges harci feladatokat láttak el. Bizonyos rangú tiszték nem készíthettek katonai végrendeletet, csak akkor, ha ellenséges területen elfogják őket és ott később meghalnak.

A katonai végrendelet a katonai status megszűnését követő 1 évig érvényes, ha a leszerelés nem becstelenség miatt történt. De ha a katona újból szolgálatba lép, akkor az előző szolgálat idején készített végrendelete érvényes marad, mert méltányosságból a katonai szolgálat idejét együttesen veszik figyelembe.

V.

A katonai végrendeletre vonatkozó speciális szabályok

1. A katonai végrendeletre speciális szabályok vonatkoztak Gaius alábbi forráshelye szerint:

De militis testamento ideo separatim proconsul edicit, quod optime novitex constitutionibus principalibus propria atque singularia iura in testamenta eorum observari. (D.29.1.2.-Gaius)

A proconsul kiadott egy edictumot a katonák végrendeletének elkülönítéséről, mert jól tudta a császári rendeletekből, hogy a katonák végrendeletére speciális rendelkezések vonatkoznak. A speciális szabályok jórészt azért térnek el az általános szabályoktól, mert a katonai végrendeletnél a jog több kedvezményt biztosít, mint az általános végrendeletnél.

Így például Papinianus szerint a katonák még ha tudnak is írni mellőzhetik:

Milites enim ea dumtaxat, quae haberent scriptis, relinquunt. (D. 29.1.12.-Papinianus)

Azaz a katonai végrendelet szóban is érvényes. Az írásbeliség a végrendelet tartalmának bizonyítására a legalkalmasabb forma, mellőzésének azonban két praktikus oka lehetett. Az egyik a célszerűség, hogy a katona a harctéren csata előtt, vagy a harc közben, vagy utána esetleg sebesülten gyorsabban és egyszerűbben tudjon végrendelkezni. Nagyon megnehezíthette volna a végrendelkezést az írásbeliség kötelezettsége, hiszen az egyszerű katonák felszerelése között nem igen volt papírusz és írószerszám.

A másik oka az írásbeli forma mellőzésének pedig az lehetett, hogy a katonák egyrésze nem tudott írni, tőlük ezért az írásbeliség megkövetelése elvette volna a végrendelkezési jog gyakorlásának lehetőségét. Ezért a célszerűség került előtérbe a bizonyítás megkönnyítésével szemben.

Szintén az alakszerűség mellőzhetőségére utal Florentinus töredéke:

Divus Traianus Statilio Severo ita rescripsit: "Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intellegi debet, ut utique prius constare debeat testamentum factum esse, quod et sine scriptura et a non militantibus fieri potest. si ergo miles, de cuius bonis apud te quaeritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi esse heredem et cui libertatem tribuere: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus et voluntas eius rata habenda est. Ceterum si, ut plerumque sermonibus fieri solet, dixit alicui: "ego te heredem facio" aut "tibi bona mea relinquo", non oportet hoc pro testamento observari. nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti: alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem relinquere se bona cui visum sit, et per hoc iudicia vera subvertuntur". (D.29.1.24.-Florentinus).

Traianus az alábbi rescriptumot intézte Statilius Severushoz: " A katonáknak az a privilégiuma, hogy az általuk készített végrendelet a régi szokás szerint érvényes, azt úgy kell érteni, hogy annak kell bebizonyítva lenni, hogy tényleg végrendelkeztek; amit írás nélkül még a nem katonák is csinálhatnak . Az a katona, kinek vagyona ügyében előtted a per folyik, ha a végből, hogy végakarátának tanúi legyenek, összehívott emberek előtt kinyilvánította , hogy kit akar örökösenek, kinek hagyományoz szabadságot, tekinthető úgy, mint aki írásbafoglalás nélkül végrendelkezett és az akarata érvényesülni fog. Például , ha gyakran mondja azt a katona valakinek, hogy " örökösömmé teszek", vagy " rád hagyom a vagyonom", ezt nem kell végrendeletnek tekinteni. Hiszen senkinek nincs inkább érdekében, mint éppen azoknak, kiknek ez a privilégium adva van, hogy a hasonló eseteket ne ismerjük el, mert így a katona halála után könnyen felléphetnének tanúk, akik azt állítanák, hogy hallották mikor ez kijelentette, hogy erre meg arra hagyja a vagyonát és az igazi szándék megmásítattnék."²⁸

A Florentinus által idézett császári rescriptum bizonyítja, hogy a katonáknál tényleges igény volt a katonai végrendelet, mint privilegizált végrendeleti forma létezésére. A forrás újfent megerősíti, hogy a katonai végrendelet érvényességéhez az írásba foglalás nem volt feltétel. Utána a császár kioktatja Statilius Severust, hogy milyen esetekben kell a katona kijelentéseit végintézkedésnek tekinteni. Ezek után pedig kiderül, hogy a katona végrendelkezési szándékának komolynak kell lennie, ha csak azt mondja

²⁸ Iustianus tankönyve ezt a rescriptumot ugyanezen szavakkal tartalmazza (Inst. 2.11.1.)

valakinek, hogy örökösévé teszi, hogy rá hagyja a vagyonát, ha az erre irányuló akarata nem tűnik egyértelműnek, akkor nem lehet végrendeletnek tekinteni, de ha vannak tanúk, akiket a katona azzal a céllal hívott oda, hogy hallják végakarataát, akkor az ilyen kijelentés végrendeletnek tekintendő. Viszont ha a katona halála után jelentkeznek bizonyos személyek, hogy ők hallották, hogy az elhalt kire kívánta hagyni vagyonát, ezt nem lehet végrendeletként értékelni, mivel ezeknél a személyeknél nem bizonyítható állításuk valóságosága. Amikor a katona kifejezetten maga kéri fel társait, hogy hallják az ő végakarataát, itt egyértelműen megállapítható a katona végakarata, de ha a katona nem nyilatkoztatta ki egyértelműen, hogy végrendeletnek, de társai jelentkeznek, hogy hallották végakarataát, itt a bizonyosság nem egyértelmű, végrendeletként nem elfogadható.

2. Ulpianus és Marcellus szerint voltak olyan szabályok is, amelyek mind a civilek, mind a katonák végrendeletére vonatkoztak:

Bonorum possessionem ultra tempora edicto determinata nec militis posse adgnosci Papinianus libro quarto decimo quaestionum scribit, quia generalis est ista determinatio. (D.29.1.15.6.-Ulpianus)

Papinianus azt írja a kérdésekről szóló 14. könyvében, még a katona sem szeresheti meg a bonorum possessiót az edictumban meghatározott időn túl, mert az erre nyitva álló idő általánosan van meghatározva.²⁹ Azaz a praetor csak az edictumában rögzített idő alatt utalja be a hagyaték birtokába az örökölni szándékozót, még ha katona akkor is, mert ez az általános öröklési szabály a katonákra is vonatkozik. Szintén általános szabály érvényesüléséről ír Marcellus:

Edictum praetoris, quo iusiurandum heredibus institutis legatariisque remittitur, locum habet etiam in militum testamentis, sicut etiam si fideicommissis: idemque si turpis esset condicio. (D.29.1.29.2-Marcellus)

A praetori edictumban foglalt, az örökség megszerzéséhez szükséges elfogadó nyilatkozat vonatkozik a katonai végrendelet alapján szerző hagyományosokra, a hitbizományosokra, akkor is ha a feltétel csalárd volt. Tehát a katonai végrendelet alapján a hagyományos és a hitbizományos is csak akkor szerzi meg a hagyományt, illetve a hitbizományt, ha az általános szabályok szerint elfogadó nyilatkozatot tesz.³⁰ Az elfogadó nyilatkozat szükségességéről folyó vita Gaius idejére nyugvópontra jutott és a communis opinio szerint az elfogadó nyilatkozat szükséges, amely akár ráutaló

²⁹ Justinianus tankönyve szerint: A praetor a bonorum possessio megadására záros határidőt állapított meg. A vérszerinti és örökbefogadott gyermekeknek, valamint az édes és örökbefogadó szülőknek 1 évet, a többieknek 100 napot. (Inst. 3.9.9.-10.)

³⁰ Gaius szerint vitatott volt a két klasszikus kori iskola között, hogy a dologi hagyománynál kell-e elfogadó nyilatkozatot tenni, vagy sem: A jogtudósok egyedül abban térnek el egymástól, hogy Sabinus és Cassius, valamint a többi tanítómesterünk szerint, amit így hagyományoztak, arról az tartják, hogy az örökség elfogadása után azonnal a hagyományos lesz, még ha nem is tud arról, hogy neki hagyományoztak. De ha ezt később megtudja és nem tart igényt a hagyományra, olyan mintha nem is történt volna hagyományozás. Nerva viszont és Proculus, valamint a másik iskolának többi jogtudósai úgy vélik, hogy másként nem lesz a dolog a hagyományosé, csak ha akarja, hogy az az övé legyen. Ma azonban már az isteni Antoninus Pius rendelete alapján úgy tűnik, inkább azzal a jogi megoldással élünk, amit Proculus részesített előnyben. (Gai.2.195)

magatartás is lehet. Marcellussal szemben Gaius nem említi a hitbizományt.³¹ Szintén az általános szabályok vonatkoztak csalárd feltétel esetén.

3. Majd Marcellus így folytatja:

Patri eius, qui in emancipatione ipse manumissor exstittisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessionem partis debitae placet exceptis his rebus, quas in castris adquisisset, quarum liberam testamenti factionem habet:

(D.29.1.29.3-Marcellus)

Az apának, aki fia felett felszabadítás útján elvesztette hatalmát végrendelet ellenére való öröklés alapján meg kell kapja a köteles részét, kivéve azt a vagyont amit a fiú katonáskodással szerzett, mert arra szabad végrendelkezési joga van. A forrás szerint az apa, mint anyagilag mellőzhetetlen az emancipált fia hagyatékából kötelesrészre tarthat igényt, de ez nem vonatkozik a fiú azon különvagyonára, amit katonáskodással szerzett. Azaz a kötelesrész a katonáskodással szerzett vagyonnál nem érvényesül. Szintén ez a véleménye Paulusnak egy császári rescriptumra hivatkozva:

nam in bona castrensia non esse dandam contra tabulas filii militis bonorum possessionem divus Pius Antoninus rescripsit. (D.29.1.30.-Paulus)

4. Tryphoninus az általános szabályokkal egyezően szól arról, hogy a katona nem tud gyámot rendelni annak, aki más hatalma alatt áll:

Nec tutorem ei, qui in aliena est potestate, miles dare potest.

(D.29.1.41.2.-Tryphoninus)

A felmenők a gyerekeiknek, akik hatalmuk alatt állottak végrendeletileg gyámot rendelhettek. A fiú- és lányunokáknak is lehet gyámot rendelni, ha a végrendelkező halála után nem jutottak vissza apjuk hatalma alá. Ha a fiú apja halála pillanatában az apja hatalma alatt volt, akkor a tőle való unokáknak a nagyapa végrendeletében nem rendelhet gyámot, mert halála után az unokák apjuk hatalma alá kerülnek (Gai. 144. 146).

5. Összegezve a katonai végrendelet speciális szabályait a következő megállapításokat tehetjük: a császári rendeletek mindig megerősítették a katonai végrendelet privilegizált voltát, s olyan végrendeleteknek is megadták a privilégiumot, amelyet nem a katonai szolgálat alatt készítettek.

A katona a peculium castrenséjéről, a katonáskodással szerzett vagyonáról szabadon végrendelkezhettek és arra nem vonatkoztak az anyagi mellőzhetetlenség szabályai. Ugyanakkor a katonai végrendelet alapján szerző hagyományosnak és hitbizományosnak az általános szabályok szerinti elfogadó nyilatkozatot kellett tennie. Érvényesültek a praetori edictumban a csalárd feltétel esetére kialakított szabályok is.

³¹ Gaius részletesen tárgyalja a hagyomány és a hitbizomány közötti különbségeket (Gai.268-289). Iustinianus egységesítette a hagyomány és a hitbizomány szabályait. (Inst.2.20.3.) Ezek után már érthető, hogy Gaius miért nem, illetve a marcellusi töredék a Digestában miért említi a hitbizományt az elfogadó nyilatkozat- tal kapcsolatban.

VI.

A katonai végrendelet érvénytelensége

1. Bár a katonai végrendeletre a jog kevesebb előírást tartalmazott, mint az általános szabályok szerint készítetténél, mégis több olyan esettel is találkozunk, amikor a katonai végrendelet, valami miatt érvénytelen lett, de olyannal is amikor az általános végrendelet megdőlt, míg a katonai nem.

A kázusok ismertetését kezdjük egy ilyen, Ulpianustól származó forrással:

Qui iure militari testatur etsi ignoraverit praegnatem uxorem vel non fuit praegnas, hoc tamen animo fuit, ut vellet quisquis sibi nascetur exheredem esse, testamentum non rumpitur. (D.29.1.7.-Ulpianus)

Ha a végrendeletkészítő a katonai jog szerint készít végrendeletet és nem tudja, hogy a felesége állapotos volt vagy nem volt állapotos és azt kívánja, hogy a méhmagzat ne örököljön utána, ettől a végrendelet nem lesz érvénytelen.

A forrás alapján több jogi megoldás lehetséges. Ha a katona nem tudja, hogy felesége állapotos és ezért nem említi meg végrendeletében a méhmagzatot, a végrendelet az általános szabályok szerint érvénytelen, mivel mellőzhetetlen postumusa születik. Ha tudja, hogy felesége állapotos és azt kívánja, hogy a méhmagzat ne örököljön akkor a végrendelet, az általános szabályoktól eltérően, érvényes marad.³²

Postumus alatt nemcsak azok a személyek értendők, akik az örökhagyó halála után születtek, hanem a végrendelet elkészítése után születettek, valamint azok az unokák is akik a végrendelet elkészítése után váltak önjogúvá.³³

Marcellus szerint ugyanez lesz a helyzete az örökbefogadott unokának, aki a családfiú helyén örököl.

Idem est et si adrogaverit filium neposque successerit in locum filii.

(D. 29.1.8.-Marcellus)

Az örökhagyó által örökbefogadott unoka, aki a családgyerek helyére kerül, ugyanabba a helyzetbe jut, mint a nasciturus, mert szintén alakilag mellőzhetetlen, ezért az általános

³² Iustinianus institúciói is így rendelkeznek: Ha a hadjáratban résztvevő katona végrendeletet tesz és nem tagadja ki névszerint már megszületett, vagy születendő gyermekeit, ámbár tudomása van létezésükről, hanem hallgat róluk a császári constitúciók értelmében hallgatása a névszerinti kitagadással egyenértékű lesz. (Inst. 2.13.6.)

³³ Gaius szerint: Utószülöttek helyzetében lévőknek tekintendők, azok akik egy suus heres helyébe következvén, mintegy odaszületve válnak szüleiknek suus heredesévé. Amint ha egy fiút és egy tőle való fiú, vagy lányunkát potestas alatt tartok, mivel a fiú fokozatban előbbre van, egyedül őt illeti meg a suus heredesi jogosultság, annak ellenére, hogy a tőle való fiú- és lányunoka is ugyanazon potestas alatt áll. Ha azonban a fiam még az én életemben meghal, vagy bármilyen más okból kikerül a potestasomból, a fiú- és a lányunoka ettől kezdődően az ő helyére lépnek és ílymódon a sui heredes jogát, mintegy odaszületéssel megszerzik. (Gai.2.133) Ugyanígy rendelkezik a iustinianusi tankönyv is (Inst. 2.13.2.)

szabályok szerint örökössé kell nevezni, vagy ki kell tagadni³⁴, de a jog itt is a katona akaratát helyezi előtérbe.

Ulpianus két újabb esetet említ, amikor ugyanez a jogi megoldás születik:

Idemque erit dicendum et si nato filio vivo se maluit eodem testamento durante decedere: nam videtur iure militari refecisse testamentum: ut est rescriptum a divo Pio in eo qui, cum esset paganus, fecit testamentum, mox militare coepit: nam hoc quoque iure militari incipiet valere, si hoc maluit miles. (D.29.1.9.-1.- Ulpianus)

Ugyanez a helyzet, ha az örökhagyó életében fia születik és mielőtt a katona meghal nem változtatja meg végrendeletét, vagy a katonai jog alapján ugyanolyat készít. A helyzet azért ugyanaz, mint az előző két esetben, mert a méhmagzat, ha élve születik a családgyerek pozíciójába kerül, ugyanúgy az örökbefogadott unoka is.

Szintén ez a jogi megoldás Pius császár rendelete szerint, ha civilként készít valaki egy végrendeletet majd belépett a hadseregbe és a katonai jog hatálya alá kerülve azt fenntartotta.

Papinianus a postumusokkal kapcsolatban az alábbiakat mondja:

Miles in supremis ordinandis ignarus uxorem esse praegnatam ventris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata ruptum esse testamentum apparuit neque legata deberi. si qua vero medio tempore scriptus heres legata solvisset, utilibus actionibus filiae datis ob improvisum casum esse revocanda nec institutum, cum bonae fidei possessor fuerit, quod inde servari non potuisset, praestare.

(D.29.1.36.2.-Papinianus)

Egy katona, aki amikor a végintézkedést tette nem tudta, hogy felesége terhes, nem említette meg születendő gyermekeit. Amikor a lány született az apja már meghalt, nyilvánvaló, hogy a végrendelet érvénytelenné válik és a hagyományrendelések is megdőlnék. De ha ez idő alatt a hagyományok ki lettek adva a lányt megilleti egy utánképzett kereset a juttatás visszaszerzésére az előre nem látható esemény miatt, de ha a szerző jóhiszemű birtokos, nem felel semmiért, a lány a juttatást nem tudja visszaszerezni.³⁵

Mint látható Papinianus szerint ha a katonának postumusa születik, akkor a végrendelete megdől és a hagyományokat sem kell kiadni. Ha már kiadták, akkor a lányt öröklési kereset illeti meg a hagyományok visszakövetelésére. Ha a hagyományos jóhiszemű birtokos, azaz azt hiszi, hogy a hagyomány vagyontárgyait jogszerűen birtokolja, akkor nem kell visszaadnia azokat.

Majd később szintén a postumusokkal kapcsolatban azt mondja:

Centurio secundo testamento postumos heredes instituit neque substitutos dedit: quibus non editis ad superius testamentum se redire testatus est. cetera, quae secundo

³⁴ Gaius szerint: Ha valaki a végrendelet elkészítése után fogadott örökbe egy fiút, akár a nép által egy olyat, aki sui iuris volt, akár a praetor közben jöttével egy olyat, aki atyja hatalma alatt állott, ezzel mindenképpen megdől a végrendelet, mintha csak suus heres született volna még oda. (Gai. 2.138.) Ugyanígy rendelkezik a iustinianusi tankönyv is (Inst.2.13.4.)

³⁵ Paulus szerint: azonos jogcím esetén a birtokos helyzete kedvezőbb (D.50.17.128.)

testamento scripsit, esse irrita placuit, nisi nominatim ea confirmasset ad priorem voluntatem reversus. (D.29.1.27.-Papinianus)

Ha a százados postumusai szerzik meg az örökséget egy második végrendelet alapján helyettes örökösök hiányában, ő azt mondja végrendeletében, hogy ha ők nem születnek meg akkor érvényesüljön az első végrendelet. Megállapítható, hogy a második végrendelet marad érvényben, kivéve ha kifejezetten kinyilvánítja, hogy korábbi akaratát kívánja érvényre juttatni.

Tehát itt arról van szó, hogy a katona a második végrendeletében a postumusokat nevezte örökösévé, ez ebben a korban már lehetséges volt, míg a korábbi időkben incerta personákat nem lehetett örökössé nevezni. Majd úgy rendelkezett, hogy ha a postumusok nem születtek meg, akkor a korábbi végrendelete érvényesüljön. De ez nem lehetséges, mivel a későbbi végrendelet a korábbit megdöntötte, azonban, ha ezt kifejezetten kívánta, akkor így lesz.³⁶

Nézzük meg egy harmadik jogtudós, Tertullianus mit mond erről:

Si filius familias miles fecisset testamentum more militiae, deinde post mortem patris postumus ei nasceretur, utique rumpitur eius testamentum. verum si perseverasset in ea voluntate, ut vellet adhuc illud testamentum valere, valiturum illud, quasi rursum aliud factum, si modo militaret adhuc eo tempore quo nasceretur illi postumus.

(D.29.1.33.-Tertullianus)

Ha egy hatalomalatti katonaként a katonai szabályok szerint készít végrendeletet és miután az apja meghalt egy postumusa születik, a végrendelet biztosan érvénytelenné válik. De ha neki az az akarata, hogy érvényes legyen, akkor a végrendelet érvényes lesz, mintha megcsinálta volna újra, feltéve hogy ő még katona volt amikor a postumusa született.

Tertullianus szerint, ha a katona akarata arra irányul, hogy a végrendelete a postumus mellözése esetén is érvényes legyen, akkor érvényes lesz. Hozzáteszi, de csak akkor, ha katona volt, amikor a postumus megszületett.

Ebből látszik, hogy ez csak a katonáknak járó kedvezmény volt. A három jogtudós egybevágó véleménye alapján el kell fogadnunk, hogy a katonai végrendeletet a mellözött postumus születése nem dönti meg, ha a postumus születéséről az örökhagyó tud és azt akarja, hogy ne örököljön. De ha nem tud postumusa születéséről, akkor az általános szabályok érvényesülnek és a végrendelet megdől.

Tertullianus a postumusokkal kapcsolatban további három jogesetet ismertet:

³⁶ Gaius azt mondja: Egy, az előirtaknak megfelelően készített későbbi végrendelet lerontja az előzőt. Nem bír jelentőséggel, hogy annak alapján lett-e valaki az által örökössé, vagy nem lett; csak arra kell tekintettel lenni, hogy lehetett volna-e. (Gai. 2.144) Ezzel szemben iustinianus institúciói már a papinianusi álláspontot képviselik:Érvényes a másodikként tett végrendelet is, még ha csak meghatározott dolgokra van is abban örökös kijelölve, éppúgy mintha az illető dolgokról nem is történt volna benne említés; de a kinevezett örökös köteles lesz arra, hogy- megelégedve a neki juttatott dolgokkal , illetőleg a lex Falcidia alapján kiegészített hagyatéki negyeddél- az örökséget adja ki azoknak, akik a régebbi végrendeletben ki vannak jelölve; mindez azért, mert a második végrendelet szavaiban kétségtelen módon kifejezésre van juttatva az örökhagyó akarata, hogy a korábbi végrendelet érvényben maradjon. (Inst.2.17.3) Bár a tényállás más, de az tisztán látható, hogy ha az örökhagyó akarata erre irányul, akkor a korábbi végrendelet is érvényes lehet, míg Gaiusnál ez kizárt.

Sed si filius familias miles fecisset testamentum, deinde postea vivo eo et adhuc avo quoque superstiti nasceretur ei postumus, non rumpitur eius testamentum, quia cum id quod nasceretur in potestate eius non perveniret, non videtur suus heres adgnasci: ac ne avo quidem suo hunc nepotem postumum, cum vivo filio nasceretur suum heredem protinus adgnasci et ideo nec avi testamentum rumpi, quoniam, licet in potestate avi protinus esse inciperet, tamen antecederet eum filius. (D.29.1.33.1.-Tertullianus)

Ha a hatalomalattinak, aki katonaként készít egy végrendeletet, még életében születik egy postumusa, de az apja túléli őt, az ő végrendelete nem válik érvénytelenné, mert a postumus nem kerül apai hatalma alá, a suus heres nem kerül az agnatiójába, miként ez a fiú életében született postumus bekerül a nagyapja agnatiójába és annak suus herese lesz és a nagyapa végrendelete sem válik érvénytelenné, mert ő a nagyapja hatalma alá került közvetlenül és a fiú sohasem előzte meg őt.

A jogtudós jogi okfejtése helytálló, hiszen a fiú életében születik egy postumusa, akit nem említett meg a végrendeletében. Az örökhagyó fiút apja, a postumus nagyapja túléli. Mivel a postumus születésekor a nagyapa még él, ezért neki lesz apai hatalma az unoka felett, az ő agnatiójába kerül be és nem az örökhagyóéba. Ezért nem lesz az örökhagyó mellőzhetetlen suua, mert a nagyapa suusa lesz. A nagyapa végrendelete dől meg mondja a jogtudós, de csak akkor nem, ha a nagyapa végrendeletét az unoka születése után készítette és megemlítette, mert akkor neki már nem lesz postumusa.

Secundum quae si filius familias miles testamentum fecerit et omiserit postumum per errorem, non quod volebat exheredatum, deinde postumus post mortem avi vivo adhuc filio id est patre suo natus fuerit, omnimodo rumpet illius testamentum. sed si quidem pagano iam illo facto natus sit, nec convalescet ruptum: si vero militante adhuc natus fuerit, rumpetur, deinde, si voluerit ratum illud esse pater, convalescet sic quasi denuo factum. (D.29.1.33.2.-Tertullianus)

E szerint, ha egy hatalomalatti készít katonaként egy végrendeletet és tévedésből nem említi meg benne postumusát és nem azért, mert nem akarta, hogy örököljön és utána megszületik postumusa nagyapja halála után, de még az apja életében, ez érvénytelenné teszi a végrendeletet. De ha akkor születik, amikor az apja már civil lett, a végrendelet, amely érvénytelen nem tehető érvényessé, de ha a postumus akkor születik, amikor az apja még katona, a végrendelet érvénytelen, de ha az apja akarja, érvényes lesz, úgy mintha újra elkészítette volna.

A kázus abban különbözik az előzőtől, hogy az örökhagyó tévedésből nem említi meg a postumust és a postumus születésekor az apja még él, de az ő nagyapja már halott. Mivel a postumus az apja agnatiójába kerül az ő hatalma alá, ezért neki lesz a suusa és a végrendelet megdől. Ha a postumus apja az ő születésekor már leszerelt, akkor a végrendelet mindenképpen érvénytelen, ha még katona és azt kívánja, akkor a végrendelete érvényes lesz, mintha újra megcsinálta volna, mert ez a privilégium a katonákat megillette.

Sed et si vivo avo nascatur postumus, hic non rumpet continuo patris testamentum: si supervixerit post mortem avi vivo adhuc patre, rumpet, quod novus illi nunc primum

heres adgnascitur: ita tamen, ut numquam possit duorum simul testamenta rumpere et avi et patris.
(D.29.1.33.3.-Tertullianus)

De ha a postumus még a nagyapja életében születik, ez az apja végrendeletét nem fogja közvetlenül érvénytelenné tenni, ha ő túléli a nagyapját, még az apja életében, akkor érvénytelenné teszi azt, mert utólag egy első sorban öröklő új örökös került az agnatióba, de ilyenkor sohasem lesz egyszerre mind a kettő, az apa és a nagyapa végrendelete érvénytelen.

Ha a postumus még a nagyapja életében születik, akkor az ő hatalma alá kerül és az apja végrendelete nem lesz közvetlenül érvénytelen, ha túl éli a nagyapját, de még az apja él, akkor bekerül annak agnatiójába és mellőzhetetlen suusa lesz és az apja végrendeletét érvénytelenné teszi. De vagy a nagyapját, vagy az apját fogja érvénytelenné tenni a kettőt egyszerre nem, mert ha a nagyapa meghal az ő végrendeletét a postumus léte nem dönti meg, mert neki nem lesz suusa, ugyanis az unoka az apja hatalma alá kerül.

Tertullianus fragmentumai a katonai végrendelet kapcsán kimerítően tárgyalják a postumussal kapcsolatos jogi problémákat.

2. Ulpianustól származó, korábban már idézett forrás szerint (D.29.1.15): a hagyatéki hitelezőkre hátrányos, ha a katonának csak egy szükségképpen örököse van, majd a jogtudós így folytatja:

Sicut autem hereditatem miles nuda voluntate dare potest, ita et adimere potest. denique si cancellaverit testamentum suum vel inciderit, nullius erit momenti: si tamen testamentum cancellaverit et mox valere voluerit, valebit ex suprema voluntate. et ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset, qui super ea re cogniturus erit considerabit, quo proposito id fecerit: nam si mutatae voluntatis eum paenituisse probabitur, renovatum testamentum intellegitur: quod si ideo, ne ea quae scripta fuerant legi possint, causa irriti facti iudicii potior existimabitur.

(D.29.1.15.1.-Ulpianus)

De, ha ez a pusztá akarata megteheti. Ezentúlmenően, ha érvényteleníti, vagy megváltoztatja végrendeletét, az érvénytelenné válik. De ha érvényteleníti végrendeletét és azt kívánja, hogy az érvényes legyen, akkor érvényes lesz, mert ez az utolsó akarata. Ha a katona visszavonja végrendeletét és utána lepecsételi azt gyűrűjével, a végrendelet végrehajtója alaposan vizsgálni köteles, hogy ő mit akart tenni. Ha bebizonyosodik, hogy második szándéka akarata megváltozását jelenti, akkor a végrendelet megújítottnak kell tekinteni.

Ha az amit leírtak olvashatatlan, akkor az hatástalan, ami a jogban erősebb megítélésű. A forrás jól mutatja, hogy a végrendelet végrehajtója, a cogniturus a végrendelet érvényességét nagyon körültekintően volt hivatva vizsgálni. A jogtudós utolsó gondolata jogilag helytálló. Ugyanis, ha a végrendelet olvashatatlan, akkor az érvénytelen lesz, mert tartalmát nem lehet megállapítani, az írásbeli forma nem érvényességi kellék, csak a bizonyítást könnyíti meg. Ilyen esetben a végrendeletnek nem lesz joghatása, nem örökölnék a végrendelet alapján.

A megállapíthatatlan tartalmú végrendelet akár utólagosan, akár eredetileg érvénytelen lehet. Ha például a harc közben halálosan megsebesült katona két ottlévő katonatársa előtt nyilvánítja ki végakarátát, akik később a harcban maguk is elesnek, akkor a

végrendelet érvényesen létrejött, de utóbb nem lesz joghatása, mert a tartalma nem megállapítható. Eredetileg lesz érvénytelen a katonai végrendelet, ha a csatazaj miatt a két másik katona nem érti meg, hogy a halálosan sebesült mit mondott. Ilyenkor a végrendelet érvényesen létre sem jön.

3. Ezek után Ulpianus így folytatja:

Testamentum ante militiam factum a milite, si in militia decesserit, iure militari valere, si militis voluntas contraria non sit, divus Pius rescripsit. (D.29.1.15.2.-Ulpianus)

Pius császár rescriptumában az áll, hogy ha a katona azelőtt készít végrendeletet, mielőtt belépett a hadseregbe, a katonai jog szerint ez érvényes, ha a szolgálat közben meghal és ez nem ellentétes a katona akaratával.

A forrás alapján két variáció lehetséges. Az egyik, hogy a katona a katonáskodása előtt a civilekre vonatkozó szabályok szerint készít végrendeletet, ezt tanácsolja Paulus is (D.29.1.38.1.), itt nincs probléma, mert ha a végrendelet a szigorúbb szabályoknak megfelel, akkor privilegizált katonai végrendeletként is érvényes. A második esetben a katona a katonai szolgálata előtt katonai végrendeletet készít és azt miután belépett a hadseregbe, nem változtatta meg, akkor úgy tekintették, mintha az lenne az akarata, hogy ez a végrendelet érvényre juthasson, kivéve ha valamilyen körülmény folytán az ellentétesnek látszik a katona akaratával.

Hasonló tényállású jogesetnél Julianus a következőket mondja:

Cum aliquis facto testamento militare coeperit, id quoque testamentum, quod ante quam militare coeperit fecerat, aliquo casu intellegitur militiae tempore factum, veluti si tabulas inciderit et legerit testamentum ad rursus suo signo signaverit, amplius si et aliquid interleverit perduxerit adiecerit emendaverit: quod si nihil bonorum inciderit, testamentum eius ad privilegia militum non pertinebit. (D.29.1.20.1.-Julianus)

Amikor valaki, aki csinált egy végrendeletet, megkezdte katonai szolgálatát, a végrendeletet, amelyet katonai szolgálata megkezdése előtt készített, bizonyos körülmények között úgy kell tekinteni, mintha a katonai szolgálata alatt készült volna, például ha elvágja a végrendeletet, majd felolvassa azt és lepecsételi a pecsétjével, továbbá ha kitöröl még valamit itt is ott is, áthúz valamit vagy hozzátesz vagy kijavít, de ha semmi változás nem lesz, akkor a végrendelet nem lesz privilegizált.³⁷

Julianus látszólag más véleményen van, mint Ulpianus, mert szerinte a katonai szolgálat előtt készített végrendelet, csak akkor lesz katonai végrendelet, ha a katona magatartása azt igazolja, hogy ő maga azt katonai végrendeletként is fenntartja. Valójában a két jogtudós véleménye nem ellentétes egymással, mert Ulpianus röviden annyit mond, hogy a császári rescriptum szerint, akkor lesz a végrendelet katonai, ha ez nem ellentétes a katona akaratával. Julianus pedig arra mutat rá, hogy melyek azok a konkrét magatartások, amelyekből a katona ilyen irányú szándéka világlik ki. Azaz az Ulpianus által kimondott elméleti szabály érvényesülésére Julianus mutat rá a gyakorlatban.

³⁷ A iustinianusi tankönyv ezzel kapcsolatban a következőket mondja: Sőt, ha valaki bevonulása előtt nem szabályszerűen csinált végrendeletet és katonasága alatt a hadjárat folyamán felbontja azt, s valamit hozzáír, vagy töröl belőle, vagy más módon kétségtelenül megállapítható a katonának arra irányuló akarata, hogy ez az írás érvényes legyen, azt kell mondanunk, hogy a végrendelet érvényes a katona újabb akaratából kifolyólag. (Inst.2.11.4.)

Papinianus rokon tényállású ügyben, a korábbi végrendelet újbóli érvényességéről a következőket mondja:

Miles iure communi testatus postea testamento iure militiae super bonis omnibus facto post annum militiae vita decesserat: prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari vires constitit. (D.29.1.36.4.-Papinianus)

Ha a katona az általános szabályok, majd a katonai jog szerint is végrendelezik az egész vagyonáról és a katonai szolgálat befejezését követő egy éven belül meghal, egyértelműen megállapítható, hogy a korábbi végrendelete érvénytelen és azt megerősítéssel visszaállítani nem lehet.

Mivel az általános szabályok szerint készített végrendeletnek szigorú alakiságai voltak, ha az utóbb megdőlt, azt visszaállítani nem lehet, csak a megfelelő alakiságok betartásával újra el lehet készíteni. Míg, a fenti jogesetektől jól láthatóan, a katonai végrendelet az örökhagyó ez irányú szándékának egyértelmű kinyilvánításával visszaállítható. Mivel a katonai végrendelet alakiságoktól mentes volt így a visszaállításhoz elegendő volt az örökhagyó ilyen irányú szándékának kinyilvánítása. 4. Paulusnak a gyorsírással készített végrendeletről a következő véleménye van:

Lucius Titius miles notario suo testamentum scribendum notis dictavit et antequam litteris praescriberetur, vita defunctus est: quaero, an haec dictatio valere possit. respondi militibus, quoquo modo velint et quo modo possunt, testamentum facere concessum esse, ita tamen, ut hoc ita subsecutum esse legitimis probationibus ostendatur. (D.29.1.40.-Paulus)

Lucius Titius katona lediktálta végrendeletét titkárának, aki gyorsírással jegyezte le azt és meghalt mielőtt teljes formájában leírhatta volna. Kérdés, hogy a lediktált szöveg érvényes végrendelet-e. Véleményem az, hogy meg kell a katonáknak adni azt a jogot, hogy úgy készítsék el a végrendeletüket ahogy akarják, illetve ahogy tudják, mindig intézkedni kell törvényes bizonyíték bemutatásáról, hogy valóban úgy történt.

Amint látható a jogtudós következetes, mert a gyorsírással leírtakat is érvényes végrendeletnek tekinti. Meg is indokolja, hogy miért, mert a katonák úgy tehetnek végrendeletet ahogyan akarnak, mindenféle alakiság nélkül. A gyorsírással csak egy gond lehet, hogy nehézséget okozhat a végrendelet tartalmának megállapítása, de ez az érvényességet nem érinti. A végrendeletnek akkor lehet joghatása, ha a tartalma kétséget kizáróan megállapítható, ezért mondja Paulus, hogy törvényes bizonyíték bemutatásáról mindig gondoskodni kell. Majd így folytatja:

Idem respondit ex testamento eius, qui iure militari testatus esset, servum, qui licet sub condicione legatum meruit, etiam libertatem posse sibi vindicare.

(D.29.1.40.1.-Paulus)

Ugyanaz a véleményem, ha egy végrendeletet a katonai jog szerint készítenek el és a rabszolga hagyományrendelésnek köszönheti szabadságát.

Tehát a katonai végrendeletben tett rabszolgafelszabadítás hagyományrendelés formájában is érvényes.

5. Továbbiakban a kétértelmű végrendeleti rendelkezésről szól:

Idem respondit: Lucius Titius miles testamentum ita fecit: "Pamphila serva mea ex asse mihi heres esto": alio deinde capite Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit, cuius fidei commisit, ut eam manumitteret: quaero an heres esset Pamphila atque si directo accepisset libertatem. respondi intellegendum militem, qui ancillam suam heredem instituerat, ignorasse posse ex ea institutione etiam libertatem ei competere et ideo sine causa postea a commilitone petisse, ut eandem manumitteret: cum ex priore scriptura libera et heres effecta est, postea nullo praeiudicio voluntati facto frustra legata est. (D.29.1.40.2.-Paulus)

Ugyanezt tanácsolhatom, amikor Lucius Titius készít egy végrendeletet a következők szerint: " Pamphila nevű rabnőm legyen minden vagyonom örököse", aztán egy másik helyen ugyanazt a Pamphilát Sempronius bajtársára hagyja hitbizományként, hogy szabadítsa fel a rabnőt. Kérdés, hogy Pamphila örökös lesz-e és megszerzi-e közvetlenül a szabadságot. Szerintem a rendelkezést úgy kell érteni, hogy a rabnő az örökös és nem lehet úgy értelmezni, hogy a szabadság megszerzése egy cselekménytől függne, ezért nincs ok arra, hogy megkérje egy harcostársát, hogy szabadítsa fel a rabnőt, mivel a rabnő megkapta a szabadságot és ő az örökös is a korábbiakban írtak szerint. A későbbi rá vonatkozó hagyomány érvénytelen³⁸, ez nem okozza az örökhagyó akaratának csorbítását.

Itt a végrendelet kétértelműségéről van szó és mivel a többben a kevesebb benne foglaltatik, ezért helyes a jogtudós álláspontja. Az örökhagyó akarata arra irányult, hogy a rabnő örökölje minden vagyonát. Mivel az akarata ez volt a rabnő a szabadságot már az örökhagyó halála pillanatában megszerzi az örökséggel együtt, így nincs arra szükség, hogy őt Sempronius felszabadítsa. Tehát a hagyományrendelés okafogyott, ezért érvénytelen.

A jogeset utolsó félmondatában fogalmazza meg a jogtudós azt az alapelvet, amelyet irányadónak tekintett jogi véleménye kialakításánál, azaz az örökhagyó akarata ne csorbuljon.

6. Marcianus szerint a katona statusváltozása a végrendelete érvényességét nem érinti:

Miles filius familias si capite minutus fuerit, vel emancipatus, vel in adoptionem datus a patre suo, testamentum eius valet quasi ex nova voluntate. (D.29.1.22.-Marcianus)

Ha a családgyerek katona családi állapota változik, vagy felszabadítják, vagy apja örökbeadja, végrendelete érvényes marad, mintha ez lenne az ő új akarata.

A hatalomalatti családi statusa két féleképpen változhatott, vagy önjogú lett, mert apja emancipálta, vagy átkerült egy másik családfő hatalma alá, mert a saját apja örökbeadta. Az első esetben statusa nőtt, mert hatalomalattiból önjogú lett, míg a második esetben

³⁸ A iustinianusi tankönyv szerint a lehetetlen feltételt az örökösnevezésnél, a hagyomány-, vagy hitbizományrendelésnél és felszabadításnál úgy kell tekinteni, mintha írva sem lenne. (Inst.2.13.10) Már pedig itt lehetetlen feltételről van szó, mert ha Pamphila felszabadult és örökös lett, akkor őt már nem lehet másra hagyományozni.

nem változott, mert hatalomalatti volt és az is maradt. Mindkét esetben a katonai végrendelete érvényes maradt, mert úgy tekintették, mintha ez lenne az ő új akarata.³⁹ Tertullianus ugyanerre a megállapításra jut ha a katona paterfamilias végrendelezik a katonáskodással szerzett vagyonáról, majd még katonaként örökbefogadtatja magát, de ha ez már a leszerelés után történik a végrendelet nem lesz érvényes.

Idem et si pater familias miles de castrensibus rebus dumtaxat testatus adrogandum se dederit: si vero missus iam hoc fecerat, non valet testamentum.

(D.29.1.23.-Tertullianus)

Ha a paterfamilias még katonaként fogadtatja örökbe magát, akkor a katonai végrendelete érvényes marad, csak annyi történik, hogy önjogából hatalomalatti lesz. Viszont, ha leszerelés után teszi ezt, akkor már ez a kedvezmény nem illeti meg, hiszen már nem katona.⁴⁰

7. A katona öngyilkossága a katonai végrendeletet nem teszi érvénytelenné Papinianus szerint:

Eius militis, qui doloris inpatientia vel taedio vitae mori maluit, testamentum valere, vel intestati bona ab his qui lege vocantur vindicari divus Hadrianus rescripsit.

(D.29.1.34.-Papinianus)

Hadrianus rendelete szerint annak a katonának a végrendelete, aki inkább meghalt, mert nem bírta tovább a fájdalmat, vagy belefáradt az életbe, érvényes, de ha végrendelet hátrahagyása nélkül halt meg, akkor vagyona a törvényes öröklés szabályai szerint száll át.

Tehát a katonai végrendelet érvényességét az nem befolyásolja, hogy az örökhagyó önkeze által halt-e meg, vagy sem. Ha nincs végrendelet beáll a törvényes öröklés.⁴¹ Majd a jogtudós így folytatja:

Militia missus intra annum testamentum facere coepit neque perficere potuit: potest dici solutum ita esse testamentum quod in militia fecit, si iure militiae fuit scriptum: alioquin si valuit iure communi, non esse iure rescissum. (D.29.1.34.1.-Papinianus)

Akit elbocsájtottak a hadseregből egy éven belül elkezdte végrendeletét készíteni, de nem fejezte be, mondhatjuk azt, hogy a végrendelet akkor katonai végrendelet, ha a katonai jog hatálya alatt írták, ellenkező esetben az általános szabályok szerint érvényes, ha nem érvénytelenítették törvényesen.

³⁹ Iustinianus institúciója szerint: Végül, ha a katonát arrogálják, vagy mint családfiút emancipálják, végrendelete, mint katonai végrendelet, az ő újabb akaratából folyólag érvényes, s nem tekintendő capitis deminutio folytán érvénytelenné válnak. (Inst.2.11.5.)

⁴⁰ Gaius szerint:..... Ugyanis, ha azért vált érvénytelenné a végrendelet, mert mondjuk a végrendelező polgárságát, vagy szabadságát elvesztette, vagy valakivel örökbefogadtatta magát és halála idején örökbefogadó apjának potestasa alatt állt, a kinevezett örökös nem kérheti a bonorum possessio secundum tabulast. (Gai.2.147). Iustinianus institúciója szerint is, ha a végrendelező capitis deminutiót szenved a végrendelet megdől. (Inst.2.17.4.6.)

⁴¹ Gaius az öröklésnek két fajtáját jelöli meg, amely egyben sorrendiség is: az öröklések kétféleképpen illelhetnek meg bennünket: végrendelet alapján, vagy végrendelet nélkül. (Gai.2.99.)

A jogtudós szerint csak a katonák készíthetnek katonai végrendeletet, akit elbocsájtottak, még ha egy éven belül el is kezdi elkészíteni végrendeletét csak az általános szabályok szerint lesz érvényes, ha nem vonták törvényesen vissza.

A csak részben elkészült katonai végrendelet, illetve a több részben elkészült katonai végrendelet érvényességét szintén Papinianus tárgyalja:

Miles si testamentum imperfectum relinquat, scriptura quae profertur perfecti testamenti potestatem optinet: nam militis testamentum sola perficitur voluntate: quique plura per dies varios scribit, saepe facere testamentum videtur.

(D. 29.1.35.-Papinianus)

Ha egy katona nem teljes végrendeletet hagy maga után, az írásnak amelyet elkészített ugyanolyan ereje van, mintegy kész végrendeletnek.⁴² Egy katonai végrendelet akkor teljes, ha a maga egészében tartalmazza a katona akaratát és ha úgy írta, hogy egyes részeit több, különböző napon, akkor sűrűn nyilatkoztassa ki, hogy végrendeletet készít. A jogtudós szerint a végrendelet akkor teljes, ha a maga egészében tartalmazza a katona akaratát. Általában ha írásbeli végrendeletet készítettek, akkor azt egyszerre, egybefüggően készítették el, de nem kizárt, hogy a végrendelet egyes részeit különböző napokon készítsék el, ilyenkor a félreértések elkerülése végett célszerű sűrűn kinyilatkoztatni, hogy az irat a katona végrendelete.⁴³

9. Szintén Papinianustól származik a végrendelet visszavonását tárgyaló alábbi kázus is:

Veteranus moriens testamentum iure communi tempore militiae factum irritum esse voluit et intestatus esse maluit. heredum institutiones ac substitutiones in eodem statu mansisse placuit, legata vero petentes exceptione doli mali secundum ius commune summoveri, cuius exceptionis vires ex persona petentis aestimantur: et alioquin potior est in re pari causa possessoris. (D.29.1.36.3.-Papinianus)

Egy haldokló veterán az általános szabályok szerint a szolgálati idő alatt készített végrendeletét megsemmisítette és kinyilvánította a törvényes öröklés iránti akaratát. Ki lehet jelenteni, hogy az örökösök és a helyettes örökösök ugyanabban a helyzetben maradtak, de azok akik a hagyományért perelnek távollathatók az általános szabályok szerinti megtevesztés kifogásával. Ezen kifogás a peres fél személyére vonatkozik, egyébként ha másban egyenlőek a birtokos az erősebb.

A végrendelet utólagos érvénytelenségének egyik esetét tárgyalja a jogeset, amikor az örökhagyó visszavonja azt. A jogtudós szerint az örökösök és a helyettes örökösök ugyanabban a helyzetben maradnak, ez pedig csak akkor lehetséges, ha az örökhagyó a törvényes örökösait nevezte örököséivé a végrendeletben, mert ha a végrendeletét visszavonja, akkor is a törvényes örökösai örökölnék csak az öröklés jogalapja fog

⁴² Iustinianus institutioi szerint az általános szabályok ezzel ellentétesek: hogyha valaki előbbi végrendelete megtétele után másikat kezdett csinálni és akár közbejött halála miatt, akár mert ezt ismét megbánta, nem fejezte be azt, divus Pertinax császár oratiojában ki van mondva, hogy az előző jogszerűen alkotott végrendelet ne legyen érvénytelenné, hacsak az utóbbi nem jutott szabályszerű kifejezésre. A be nem fejezett végrendelet kétséget kizáróan semmis. (Inst.2.17.7.)

⁴³ Iustinianus institutioi szerint: Nincs jelentősége annak, hogy a végrendeletet táblákra, papírra, hártályapokra, vagy más anyagra írják-e. Ugyanazt a végrendeletet több példányban is lehet írni, csak hogy mindegyiket a fennálló szabályok szerint kell szerkeszteni. (Inst.10.12.pr.)

változni. Ugyanez áll a helyettes örökösökre is. A perlekedő hagyományosokkal szemben az örökösök, illetve a helyettes örökösök a megtevesztés kifogásával tudnak védekezni.

Kérdésként merül fel, hogy milyen szituációban nyer a perben a birtokos, ezt a jogtudós már részleteiben nem fejt ki. De előállhat ez a helyzet, ha például az egyik hagyományos már birtokba lépett és őt perli be a másik hagyományos, akkor mivel jogcíme egyiknek sincs, akkor a birtokos lesz az erősebb, mivel valójában egyik sem hagyományos, mert a végrendelet a visszavonás folytán érvénytelen lett. Ezért a birtokló fél fog nyerni a másikkal szemben.

10. Paulus a fictio legis Corneliae hatását vizsgálja a végrendelet érvényességére az alábbiakban amikor azt mondja:

Si filius familias miles captus apud hostes decesserit, dicemus legem Corneliam etiam ad eius testamentum pertinere. sed quaeramus, si pater eius prius in civitate decesserit relicto nepote ex filio, an similiter testamentum patris rumpatur. et dicendum est non rumpi testamentum, quia ex eo tempore, quo captus est, videtur decessisse.

(D.29.1.39-Paulus)

Ha egy katona hatalomalattit elfognak és a fogságban meghal, mi azt tartjuk, hogy végrendeletére a lex Corneliát alkalmazni kell.⁴⁴ De ha a nagyapa meghal mielőtt az unoka elveszti polgárjogát az apja miatt, a nagyapa végrendelete egyszerűen megdől? Azt kell mondanunk, hogy a végrendelet nem dől meg, mert a hatalomalattit halottnak kell tekinteni, amikortól fogságba esett.

Ha nem ismernénk a fictio legis Corneliae rendelkezését, akkor a fenti jogi megoldás igencsak vitatható lenne. A hadifogságba esett római polgárokat a római jog rabszolgáknak tekintette, de emiatt utánuk nem lehetett volna örökölni, mert a rabszolga jogképtelen. Ezért egy lex Cornelia kimondta, hogy a hadifogságba esett római polgárt, ha ott meghalt, úgy kellett tekinteni, mintha élete utolsó szabad pillanatában halt volna meg.

A jogeset első mondatát különösebben értelmezni nem kell, az előzőekben leírtak miatt alkalmazni kell a lex Corneliát. Bonyolultabbnak látszik a helyzet akkor, ha a nagyapa végrendeletet készít a fia javára és meghal mielőtt a fia a hadifogságban meghalt volna, ekkor az unoka már nem tudna az apja után örökölni, mert rabszolga után nincs öröklés. De mivel az apát úgy tekintették, mint aki élete utolsó szabad pillanatában halt meg ezért a nagyapa végrendelete nem dőlt meg és mint szabad római polgár után a fia örökölhét az apja után.

11. Összefoglalva a katonai végrendelet érvénytelenségéről írtakat elmondható, hogy a jogesetek eldöntésénél a fő szempont, hogy a végrendelet lehetőleg érvényes maradjon és az örökhagyó akarata érvényre jusson. Ezért a gyorsírással írt, illetve a be nem fejezett végrendelet, az általános szabályoktól eltérően is érvényes.

Ha a katona a katonai végrendeletét érvényteleníti aztán később újra érvényessé akarja tenni, megteheti ha ez a kifejezett akarata. Ilyenkor úgy tekintik, mintha újra elkészítette volna. Ezzel szemben az általános szabályok szerint készített végrendelet, ha egyszer érvénytelen lett az is marad, azt még a katonai szolgálat alatt sem lehet újra érvényessé tenni. Ennek azaz indoka, hogy a katonai végrendelet mindenféle alakítás nélkül

⁴⁴ Ugyanígy rendelkeznek a iustinianusi institutiók is. (Inst.2.12.5.)

létrejöhet és ezért egyszerűen újra érvényessé lehet tenni, elegendő a katona ez irányú kívánságának a kinyilvánítása, míg az általános szabályok szerinti végrendelet szigorú alakításához volt kötve, ezért az újra érvényessé tenni a pusztá akarattal nem lehet, még akkor sem, ha a végrendelező közben katona lett.

Ha katona nem tudott arról, hogy postumusa van, akkor a katonai végrendelet is megdől, de ha tudott róla és ennek ellenére mellőzte őt a végrendelete elkészítésekor, akkor a végrendelet, az általános szabályokkal szemben, érvényes maradt.

VII.

A fiókvégrendelet

1. Gaius a katonai végrendelet és a leszerelés után készített fiókvégrendelet⁴⁵ viszonyáról a következőket mondja:

Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam et intra annum missionis moriatur, plerisque placet in codicillis iuris civilis regulam spectari debere, quia non sunt a milite facti, nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt. ideoque in his legatis, quae testamento data sunt, legi Falcidiae locum non esse, at in his, quae codicillis scripta sunt, locum esse. (D.29.1.17.4.-Gaius)

Ha a katona katonai szolgálata alatt végrendeletet készít, de a fiókvégrendeletet csak a szolgálata után készíti el és a leszereléstől számított 1 éven belül meghal, a legtöbb szerző arra az álláspontra helyezkedik, hogy a fiókvégrendeletnek a civiljog szabályainak meg kell felelnie, mert azt már nem katona készítette és nincs jelentősége annak, hogy érvényes végrendelet is van. A végrendeletben szereplő hagyományrendeléseknél nincs helye a lex Falcidiának, míg a fiókvégrendeletben szereplőknél igen.

Ha a katona a leszerelés után fiókvégrendeletet készít akkor annak a civiljog szabályainak kell megfelelnie, mert az a jog vonatkozik rá, amelynek fennállta alatt készítették. Ha a katona a leszerelés után egy éven belül hal meg, akkor még a katonai végrendelete is érvényes, amelyre azonban nem vonatkozik a lex Falcidia. Tehát a katonai végrendeletben akár annyi hagyomány is rendelhető, hogy az örökséget teljesen kimerítse. Az örökös nem feltétlenül kapja meg a hagyaték 1/4-t hagyományoktól mentesen.

Julianus a táborban készített fiókvégrendeletéről a következőképpen vélekedik:

⁴⁵ A fiókvégrendeletben senkit nem lehet örökössé nevezni és ki sem lehet tagadni. (Gai.2.273;) Továbbá a kijelölt örökösnek sem feltételt szabni, sem helyettest rendelni nem lehet. Fiókvégrendeletből több is készíthető. (Inst.2.25.2.pr.)

Tribunus militum si intra dies certos, quam successor eius in castra venerat, manens in castris codicillos fecerit et ibi decesserit, quoniam desinit militis loco haberi, postquam successor eius in castra venit, ideo communi iure civium Romanorum codicilli eius aestimandi sunt. (D.29.1.20.-Julianus)

Ha egy katonai tribunus azért jön bizonyos napokra a táborba, hogy ott fiókvégrendeletet készítsen és ott leszereljen, mivel hogy leszerelni jött a táborba, a fiókvégrendeletére a római polgárokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

Julianus azt mondja, hogy mivel a fiókvégrendelet elkészítésekor már a leszerelés szándéka megvolt, ezért a fiókvégrendeletre az általános szabályokat kell alkalmazni. 2. Ulpianus a katonai végrendelet és a fiókvégrendelet viszonyáról a következőket mondja:

Quaerebatur, si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset et in eo comprehendisset se fidei heredis comittere, ut priores tabulae valerent, quid iuris esset. dicebam: militi licet plura testamenta facere, sed sive simul fecerit sive separatim, utique valebunt, si hoc specialiter expressit, nec superius per inferius rumpetur, cum et ex parte heredem instituere possit, hoc est ex parte testato, ex parte intestato decedere. quin immo et si codicillos ante fecerat, poterit eos per testamentum sequens cavendo in potestatem institutionis redigere et efficere directam institutionem, quae erat precaria. secundum haec in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, ut valeret prius factum testamentum, id quod cavet valere oportere ac per hoc effici, ut duo testamenta sint. sed in proposito cum fidei heredis comittatur, ut valeat prius testamentum, apparet eum non ipso iure valere voluisse, sed magis per fideicommissum, id est in causam fideicommissi et codicillorum vim prioris testamenti convertisse. (D. 29.1.19.- Ulpianus)

A jogtudós szerint, ha a katona, aki már készített egy végrendeletet készít egy másikat és abban hitbizományt rendel, akkor a korábbi végrendelete érvényes maradhat. A katona készíthet különböző végrendeleteket, akár egy időben, akár elkülönülten készíti őket érvényesek lesznek, ha rendelkezéseik világosak, a korábbi végrendeletet nem semmisíti meg a későbbi, mivel megszerezheti a hagyaték egy részét is, azaz a végrendeleti és a törvényes öröklés megáll egymás mellett.

Mégha először egy fiókvégrendeletet készít is⁴⁶, majd a következő végrendelettel a hatalomra hagyja azt, közvetlenül egy állami szervre szívességi használatra. Ebben az esetben, ha a katona épelméjű volt, amikor az első érvényes végrendeletet készítette, akkor azt érvényesnek kell tekinteni, így megtörténhet, hogy két végrendelet lesz. Ekkor a hitbizománnyal együtt az első végrendeletet is érvényesnek kell tekinteni, mert világos, hogy nem azt akarta, hogy az elsőt a törvény erejénél fogva tekintsék érvényesnek, hanem inkább azt, hogy a hitbizománnyal és a fiókvégrendelettel együtt.

A katonának két egymás után készített végrendelete is érvényes lehet, hogy ha a második nem teljesen ellentétes az első rendelkezéseivel és a katona az elsőt egyértelműen nem érvénytelenítette (Inst. 2.17.3.).

Ha a katona az első végrendelet készítésekor épeszű volt, akkor a fiókvégrendeletben rendelt hitbizománnyal együtt az első végrendeletet is érvényesnek kell tekinteni. Akkor

⁴⁶ Gaius szerint hitbizományt már a végrendeletet megelőzően készített fiókvégrendeletben is lehet rendelni és ez akkor is érvényes, ha utóbb azt végrendeletben nem erősítik meg. (Gai. 2.270/a). Ugyanígy rendelkezik a iustinianusi tankönyv is. (Inst. 2.25.1.)

is érvényes a fiókvégrendeleti intézkedés, ha a hitbizományos a hatalom valamely szerve és a juttatás szívességi használat. Még a következőket mondja:

Utrum autem totum testamentum in eam causam conversum sit, hoc est et heredis institutio, an vero legata tantum et fideicommissa et libertates, quaeritur. sed mihi videtur non solum cetera praeter institutionem heredis, sed et ipsam institutionem in causam fideicommissi vertisse, nisi aliud testatorem scripsisse probetur.

(D.29.1.19.1.- Ulpianus)

Az egész végrendelet jogalapja megváltozik, vagy csak az öröklésre, a hagyományra, a hitbizományra, a felszabadításra vonatkozó rész? Azt mondja nemcsak az örökség megszerzése változik meg, hanem a jogcíme is át változik hitbizománnyá, kivéve ha bizonyítják, hogy a végrendelező mást írt.

A jogtudós azon a véleményen van, hogy az egész öröklés jogcíme átváltozik hitbizománnyá.

Papinianus erről a kérdéstről a következőképpen nyilatkozik:

Militis codicillis ad testamentum factis etiam hereditas iure videtur dari. quaere si partem dimidiam hereditatis codicillis dederit, testamento scriptus ex asse heres partem dimidiam habebit, legata autem testamento data communiter debentur.

(D.29.1.36-Papinianus)

Ha a katona fiókvégrendeletet készít végrendeletéhez, az egy örökléssel juttatott ajándék. Ezért ha a fiókvégrendelettel megosztja a hagyatékot, a végrendelettel a teljes hagyatékra jogosult örökös, csak a hagyaték felét szerzi meg, de a végrendelet szerinti hagyományok kiadására mindkettő együtt szolgál.

Papinianus arról az esetről szól, amikor a katonai végrendeletet követően a katona fiókvégrendelettel hagyományt is rendel. Ez egy örökléssel juttatott ajándék

(Inst.2.20.1.), mert a hagyomány csak aktív, mindig konkrétan meghatározott vagyontárgy lehet. Ilyenkor a végrendeleti örökös csak a hagyományokkal csökkentett hagyatékot szerzi meg. A hagyományok közül a végrendeletben rendelték megelőzik a fiókvégrendeletben juttatottakat, tehát előbb a végrendeleti hagyományokat kell kiadni és csak utána a fiókvégrendeletben rendelteteket.

Tryphoninus egyező véleményen van Papinianussal a végrendeletben és a fiókvégrendeletben juttatott hagyományok kiadásánál:

Si vero composita utraque legata, tam quae testamento quam quae codicillis data sunt, ultra dodrantem sint, quaeritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet. commodissime autem id statuatur, ut ex universitate bonorum in solidum solutis legatis quae testamento miles dederat id quod supererit pro dodrante et quadrante dividatur inter heredes et eos, quibus codicillis legata data sunt.

(D.29.1.18.-Tryphoninus)

De ha a végrendeleti és a fiókvégrendeleti hagyományokat összerakjuk és többet tesznek ki az örökség háromnegyedénél, felmerül a kérdés, hogy meddig érvényesül a lex

Falcidia⁴⁷ csökkentő hatálya. A legcélravezetőbb az, hogy miután a végrendeletben juttatott hagyományokat kiadták, a katona egész vagyonát felosztják $\frac{1}{4}$ és $\frac{3}{4}$ arányban az örökösök és a fiókvégrendeletben juttatott hagyományok között.

Tryphoninus Papinianussal egyezően azt mondja, hogy előbb a végrendeleti hagyományokat kell kiadni, majd mivel a fiókvégrendeleti hagyományokra már érvényesül a lex Falcidia csökkentő hatálya, a megmaradt örökséget fel kell osztani az örökösök és a fiókvégrendeleti hagyományosok között. Az örökösöknek meg kell kapniuk az így fennmaradt örökség $\frac{1}{4}$ -t, a quarta falcidiát fiókvégrendeleti hagyományoktól mentesen.

A végrendeleti hagyományok teljesen kimeríthetik-e az örökséget, erre a jogtudós a következő választ adja:

Quid ergo si consumant universorum bonorum quantitatem legata quae testamento data sunt, utrum nihil ferent hi, quibus codicillis legatum est, an aliquid? et quoniam si adhuc miles haec quoque legasset, contribuebantur omnia et pro rata est omnibus decedebat ea portio, quam amplius legaverat quam in bonis habuerat, nunc quoque idem fiet: deinde constituta quantitate legatorum quae codicillis data sunt ex summa, quae efficiebatur debita, si aequo iure omnia deberentur, quartam deducet his solis quibus codicillis legata sunt. (D.29.1.18.1.-Tryphoninus)

Ha a végrendeleti hagyományok teljesen kimerítik a vagyont, a fiókvégrendeletben rendelt hagyományok kiadhatók, vagy sem? Akkor, ha a katona így rendel hagyományt, azokat össze kell számítani és úgy kell arányosan kiadni, mint amikor a hagyományok meghaladják a hagyatékot. Az összes hagyományból meg kell állapítani a fiókvégrendeletben rendelt hagyományok összegét és csak ezt kell csökkenteni $\frac{1}{4}$ részig. Itt arról az esetről szól a jogtudós, amikor az összes hagyomány meghaladja a teljes örökséget. Ilyenkor a végrendeleti hagyományokat teljes egészében ki kell adni, mert arra nem vonatkozik a lex Falcidia, míg a fiókvégrendeleti hagyományokat pedig csökkenteni kell a végrendeleti hagyományok kiadása után megmaradt vagyonból, úgy hogy az örökösök annak $\frac{1}{4}$ -ét megkaphassák, mert a fiókvégrendeleti hagyományra vonatkozott a lex Falcidia. Majd így folytatja:

Quod si post utraque legata solida computata deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, non tamen sufficiens quartae eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt. (D.29.1.18.2.-Tryphoninus)

De ha az elszámolás után a két hagyományfajta együttes összege, amit öröklés előtt rendelték, mind a mellett meghaladják az örökség $\frac{3}{4}$ -t, akkor a fiókvégrendeleti hagyományokat kell csökkenteni.

3. Összegezve az örökség $\frac{1}{4}$ -nek hagyománymentesen való kiadása mindig a fiókvégrendeleti hagyományokkal szemben érvényesül. A fiókvégrendelettel

⁴⁷ A lex Falcidia azt volt hivatva megakadályozni, hogy a hagyományok teljesen kimerítsék az örökséget. Ezen törvény elfogadása előtt az első kísérlet a lex Furia volt, amely tiltotta az 1000 as feletti hagyományt és halál esetére szóló juttatást. Mivel e törvénnyel sem lehetett meggátolni az örökség kimerítését, ezért a lex Voconia kimondta, hogy hagyomány, vagy halál esetére szóló juttatás címén nem adható több, mint amit az örökös kap. Mivel több örökös kinevezésével ez is kijátszható volt, ezért elfogadták a lex Falcidiát. (Gai.2. 224-227. ; Inst. 2.22).

kapcsolatban elmondható, hogy az abban rendelt hagyományokra érvényesült a lex Falcidia, míg a katonai végrendeletben rendelvekkel szemben nem.

VIII.

A helyettes örökös

1. A helyettes örökösre vonatkozó szabályokat csak egy jogtudós, Tryphoninus tárgyalja egyetlen fragmentumban:

Miles ita heredem scribere potest: “quoad vivit, Titius heres esto, post mortem eius Septicius “ sed si ita scripserit: “ Titius usque ad annos decem heres esto” nemine substitio, intestati causa post decem annos locum habebit. et quia diximus ex certo tempore et usque ad certum tempus milites posse instituere heredem, his consequens est, ut, antequam dies veniat, quo admittatur institutus, intestati hereditas deferatur et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio, licet non modicum sit, ex eodem privilegio competat. (D.29.1.41.-Tryphoninus)

A katona a következőképpen is nevezhet ki örökösét: “Titius legyen az örökösöm Septicius halála után.” De ha a kikötés a következőképpen szól: “ 10 év után Titius legyen az örökösöm” a helyettes öröklés nem következik be, 10 év után is a törvényes öröklés rendje marad. Mivel azt mondtuk, hogy a katonák meg tudják az örökséget megszerezni egy bizonyos időtől egy bizonyos ideig, akkor vagyunk következetesek, ha amikor az örökség megszerzése végrendelet alapján lehetséges engedélyezzük a hagyaték felosztását, ez a kedvezmény megilleti őt erre az időszakra, ez nem csekély kedvezmény.⁴⁸

Mint látható a katonák úgy is nevezhettek helyettes örökösét, hogy egy bizonyos ideig egy személy volt az örökös, majd annak halála után egy másik személy lett. De nem volt érvényes az olyan helyettes örökösnevezés, amikor a törvényes öröklés következik be, majd bizonyos idő eltelté után egy meghatározott személy lett az örökös. Azaz helyettes örökösnevezésnek csak végrendeleti öröklésnél volt helye. A katonák kedvezményként -a semel heres semper heres elvét áttörve- meghatározott időtartamig is lehettek örökösök. Feltehetőleg ez azzal függött össze, hogy a katonák állandó életveszélynek voltak kitéve, bármikor meghalhattak. Ezért lehetővé tették nekik, hogy az örökösöknek egy bizonyos ideig az egyik, majd utána egy másik katona legyen az örökös. Természetesen ez csak végrendeleti öröklésnél volt lehetséges. Ezt a kedvezményt maga a jogtudós is nagy jelentőségűnek tartja.

⁴⁸ Ez valóban egy nagy kedvezmény, mert a iustinianusi tankönyv szerint mindenféle időponthoz kötött örökösnevezést az általános szabályok tiltottak. Akkor is, ha egy bizonyos ideig egy személy, majd onnantól egy másik személy lett örökös és azt is, ha az örökös az örökös halála után csak bizonyos idő elteltével lett örökössé nevezve. Az időponthoz kötött örökösnevezésnél az időpontot nem létezőnek kell tekinteni, mintha az örökösnevezés feltételmentes volna. (Inst.2.14.9.).

Ulpianus idekapcsolódóan azt vizsgálja, hogy ha a katona bizonyos ideig egy személyt, majd pedig egy másikat nevez ki örökösének, akkor az utóbbi örökös köteles-e az előbbinek a vitatott hagyományt kiadni:

Si quis milite heres ad tempus scriptus esset alius ex tempore, quaeritur, an posterior heres a priore relicta legata debet. et arbitror hunc non debere, nisi alia voluntas militis probetur. (D.29.1.19.2.- Ulpianus)

Azt a választ adja, hogy nem kell kiadnia, kivéve ha bizonyítják, hogy ez volt a katona akarata.

A döntés okszerű, ha ugyanis az örökhagyó akarata nem egyértelmű, akkor a hagyományt nem kell kiadni, mert ilyenkor a vitatott hagyományi vagyontárgyat is az örökös örökli és így kevésbé csorbulhat a végrendelkező akarata, mint ha egy olyan személy kapja a hagyományt, akit az örökhagyó nem is akart juttatásban részesíteni.

2. Tryphoninus felveti a kérdést, hogy az örökhagyó fia lehet-e helyettes örökös:

Si miles exheredaverit filium vel sciens eum filium suum esse silentio praeterierit, an legatum a substituto eius dare possit, quaesitum est. dixi non posse, licet ampla legata reliquerit exheredato. (D.29.1.41.3.-Tryphoninus)

Ha a katonát, mint az örökhagyó fiát kitagadták⁴⁹, vagy tudta az örökhagyó, hogy a fia, de hallgatólagosan mellőzte, kérdés hogy helyettes örökösként kaphat-e hagyományt. Azt mondom nem kaphat még akkor sem ha tekintélyes hagyományt hagyta rá. A jogtudós álláspontja egyértelmű, ha az örökhagyó kitagadta fiát, vagy hallgatólagosan mellőzte, mint örökösét, akkor helyettes örökös sem lehet és hagyományt sem kaphat. Mert az örökhagyó nem akarta, hogy utána örököljön, ezért nem lehet helyettes örökös sem.

Majd az emancipált fiú helyettes örököséről szól:

Miles et emancipato filio substituere potest: verum hoc ius in his exercebitur, quae ab ipso ad eum cui substituit pervenerint, non etiam in his, si quae habuerit vel postea adquisierit. nam et si filio suo vivo adhuc avo substituit, post adquisitam ei avi hereditatem nemo diceret ad substitutum pertinere. (D.29.1.41.4.-Tryphoninus)

A katona és az emancipált fiú is lehet helyettes örökös: valójában ezt a jogot csak az gyakorolhatja, aki helyettes örökösként szerez, de az nem, aki saját jogon, vagy utána szerzett. Még ha a nagyapja életében rendel is helyettes örököst a fiának, később senki nem mondhatja, hogy a nagyapa öröksége a helyettes örökösé.

A jogtudós szerint csak az a helyettes örökös, aki helyettes örökösként szerez, az nem aki saját maga örökös és az sem aki az örökös örököse lesz. Majd egy példán keresztül ezt be is mutatja. Ha az örökhagyó fiának helyettes örököst még a nagyapa életében rendel, akkor sem lehet a helyettes örökösé a nagyapa vagyona, mert az apa csak a saját vagyonára nevezhet ki a fia helyett örököst.

⁴⁹ A családgyerek ha katonáskodik névszerint örökössé kell nevezni, vagy ki kell tagadni az öröklésből, miután már megszűnt Augustus császár az az edictuma, amely szerint az apa nem tagadhatja ki fiát az öröklésből. (D. 28.2.26.-Paulus)

3. Végül pedig a serdületlen részére rendelt helyettes örökös tárgyalja:

Si militis adita non fuerit hereditas, an substitutio quam pupillo fecit valeat, quaeritur. et consequens erit hoc dicere, quia permittitur militem filio facere testamentum, quamvis sibi non fecerit. (D.29.1.41.5.-Tryphoninus)

Ha egy katona után nem örökölhetnek, felvetődik a kérdés, hogy a serdületlene részére rendelt helyettes örökösnevezés érvényes-e. Logikusan azt kell mondanunk igen, mert a katonának szabad a fia javára végrendekeznie, de saját maga javára nem.

Itt arról van szó, hogy az örökhagyó serdületlen fiát nevezte ki örökösévé és helyettes is nevezett ki. Ha a fiú nem tud örökölni, akkor helyettese örököl, de akkor is ha a fiú örököl apja után, de mielőtt felserdülne meghal. A második esetben valójában arról van szó, hogy két öröklés van, mert a helyettes örökös a fiú örököse lesz, akit azonban az apa nevezett ki. Ugyanis a fiú örököl apja után és ha ő felserdülése előtt meghal, akkor a helyettes örökös az ő örököse lesz. Azaz egy végrendelet van két hagyatékról. Éppen ezért, ha az apa végrendelete érvénytelen a helyettes örökös a fiú után sem örökölhet.

(Gai.2.180; Inst.2.16.2)⁵⁰

4. Összefoglalva a helyettes örököséről írtakat megállapítható, hogy a katonák is nevezhettek ki helyettes örökösöt arra az esetre, ha az örökös nem tud, vagy nem akar örökölni. De, ha a suust az örökhagyó mellőzte, akkor érvényesen helyettes örökössé sem nevezhette ki.

PÉTER VARGA: DE TESTAMENTO MILITIS

(Zusammenfassung)

Die Soldaten erhielten zuerst von Ceasar das Recht zur Errichtung eines Testaments, das nach mehreren Übergangsperioden ab Trajan ein standiges Element der rescripta wurde. Dieses Recht stand allen Soldaten, auch den behinderten, zu, solange sie Soldaten waren. Den Kriegsgefangenen stand dieses Recht nicht zu.

Eigenberechtigte Soldaten konnten über ihr Gesamtvermögen letztwillig verfügen, während die freien dies nur über ihr peculium castrense konnten. Beim peculium castrense schlossen sich gesetzliche und testamentarische Erbfolge nicht aus.

Wenn das Vermögen aus dem Soldatendienst und das übrige Vermögen von unterschiedlichen Personen geerbt wurden, wurden die beiden Teile des Nachlasses getrennt: Ein Erbe haftete nur für diejenigen Nachlassschulden mit seinem Gesamtvermögen, die den von ihm geerbten Teil belasteten. Ab Justinian hafteten die Erben nur mehr mit ihrem Erbanteil. Auch Verbannte konnten Soldaten beerben.

Ein Soldatentestament konnten nur Soldaten errichten, die den Soldateneid bereits abgelegt hatten. Leibwächter des Kaisers konnten ein Soldatentestament machen, wenn sie zu Felde zogen. Bei den Römern galten auch die Vigiles als Soldaten.

⁵⁰ A serdületlen fiú részére rendelt helyettes esetére a visszaélések elkerülése végett mind Gaius, mind Iustinianus azt tanácsolja, hogy ilyenkor a helyettes örökösnevezést a végrendelet alsó táblája tartalmazza azzal a rendelkezéssel, hogy azt csak akkor szabad felnyitni, ha a fiú serdületlenként hal meg. (Gai.2.181; Inst.16.3.)

Soldaten in bestimmten Rängen konnten kein Soldatentestament errichten, außer wenn sie auf feindlichem Gebiet gefangengenommen wurden und später dort starben.

Das Soldatentestament blieb ein Jahr nach der Entlassung aus dem Dienst gültig, sofern diese nicht Folge einer Schandtät war. Sollte der Soldat jedoch wieder in den Dienst treten, galt sein Testament weiter.

Die Regeln zur Unzulässigkeit einer Unberücksichtigtlassung galten beim peculium castrense nicht. Traditionelle und Fideikommissare mußten jedoch eine Annahmeerklärung abgeben.

Soldatentestamente blieben häufiger gültig, als allgemeine Testamente. Testamente in Kurzschrift und unbeendete Testamente waren ebenso rechtsgültig. Ein ungültiges Testament konnte wieder gültig gemacht werden, wenn dies der ausdrückliche Wille des Soldaten war.

Wenn dem Soldat bekannt war, daß er einen postumus hatte, oder wenn er ihn unberücksichtigt ließ, blieb das Testament gültig. War es ihm jedoch nicht bekannt, so wurde das Testament hinfällig. Auf das Soldatentestament bezog sich die Lex Falcidia nicht. Auch die Soldaten durften einen Ersatzerben einsetzen, für den Fall, daß der Erbe nicht erben wollte oder konnte. Wenn ein Erblasser seinen suus unberücksichtigt ließ, konnte er ihn auch nicht als Ersatzerben einsetzen.